

Slovosled reflexivního sě ve staré češtině

Pavel Kosek, Radek Čech, Olga Navrátilová,
Ján Mačutek

Институт славяноведения РАН
Moskva, 9. duben 2019

Východiska

Výzkumný projekt (2017–2019)

- analýza českých pronominálních (en)klitik
- podpořeno GA ČR GA17-02545S, 2017–2019
- badatelský tým:

Radek Čech (Ostrava), Olga Navrátilová, Pavel Kosek (Brno)

Cíle projektu

- analýza vývoje českých pronominálních (en)klitik ve starších biblích

Objekty výzkumu projektu

- **pronominální (en)klitika tantum** („stálé příklonky“)

mi

ti

si

sě (> *se*)

tě

ho (< *jho* < *jeho*)

mu (< *jmu* < *jemu*)

- heterogenní skupina
 - rozdílný původ
 - rozdílná funkční morfologie

Cíle přednášky

1. slovosledné pozice reflexivního *sě* ve staročeské bibli 1. redakce
2. hlavní vývojové trendy slovosledu českých enklitik
3. možné slovosledné pozice pronominálních enklitik
4. projevy vývojové změny *sě* z přízvučného slova ve státě (en)klitikon
5. slovosledné pozice *sě* ve zkoumané bibli + faktory, které jejich distribuci ovlivňují
 - vliv stylu
 - vliv prozodických faktorů
 - vliv komplexity klauze
 - vliv latinského pretextu

Vlastnosti reflexivního sě

- ze všech pronominálních enklitických forem nejvyšší frekvence
- na pomezí mezi zájmenem a volným morfémem
 - prostředek intranzitivizace *ohnout* – *ohnout se*
 - slovotvorný prostředek *sejít* – *sejít se*
 - prostředek deagentizace (pasivizace) *stavět* – *stavět se*, *odsuzovat* – *odsuzovat se*, *léčit* – *léčit se* (mediopasivum)

Nejnovější přehled funkcí v perspektivě historického vývoje češtiny Pergler (2016)

- zájmenná forma, která se proměnila ve stálé enklitikon až během historického vývoje

Enklitika v historické češtině

A. větná enklitika, tj. archaické enklitické formy:

li, si/s, tě/ti/ť, že/ž

B. slovní enklitika:

1. pronominální formy

mi, si, ti; ho, mu, sě (> se), tě

2. formy préteritálního auxiliáru

sg. 1. os. *nesl jsem* 2. os. *nesl jsi/s*

3. formy kondicionálního auxiliáru

sg. 1. os. *nesl bych* 2. os. *nesl by*

Slovosled slovních (en)klitik v historické češtině (Ertl 1924, Kosek 2011)

I. postiniciální pozice (2P)

II. kontaktní nebo verbálně adjacentní (VA) pozice

III. pozice (en)klitika uprostřed klauze / fráze bez kontaktu se svým syntakticky nadřazeným výrazem – mediální izolovaná pozice

V našem výkladu jsou slovosledné pozice II. and III. souborně označovány jako „nepostiniciální pozice“.

Slovosled slovních (en)klitik **závislých na verbu finitu (VF)** v historické češtině (Ertl 1924, Kosek 2011)

Demonstrováno Ertlovými (1924) dokladovými větami (nebo jejich variantami), které se skládají z následujících frází:

starý strom

skácel se

rázem

v zahradě

Ad I. postiniciální pozice (2P) I

1. Tato pozice je běžná v klauzích, jejichž první člen je tvořen jednoslovnou frází (včetně předložky a jména):

- (1) a. [rázem] se [starý strom] [v zahradě] [**skácel**]
b. [v zahradě] se [starý strom] [**skácel**] [rázem]

2. Jestliže je před maticovou větou umístěna přechodníková fráze (viz (1c.)) nebo zanořená (vedlejší) věta (viz (1d.)), pak je (en)klitikon umístěno za první přízvučné slovo/frázi v maticové větě:

- (1) c. [[Byl podtat,] [rázem] se [starý strom] [v zahradě] [**skácel**]]
d. [[Když byl podtat,] [rázem] se [starý strom] [v zahradě] [**skácel**]]

Ad I. postiniciální pozice (2P) II

3. Jestliže je první fráze rozvitá (tvořená dvěma a více členy), pak se (en)klitikon může objevit:

a) za prvním přízvučným slovem první fráze (tzv. 2W pozice – Halpern 1995), jak ukazuje doklad (1e.)

(1) e. [starý]₁ se₂ [strom]₁ [rázem]₃ [**skácel**]₂ [v zahradě]₄

b) za první rozvitou frází (tzv. 2D pozice – Halpern 1995), jak ukazuje doklad (1f.)

(1) f. * [starý strom]₁ se₂ [rázem]₃ [**skácel**]₂ [v zahradě]₄

Ad II. kontaktní pozice

- a) postpozice (postverbální pozice) (en)klitika po jeho syntakticky nadřazeném výrazu (= regent (en)klitika):

- (2) a. [*starý strom*]₁ [***skácel** se*]₂ [*v zahradě*]₃ [*rázem*]₄ – mediální postverbální p.
b. [*starý strom*]₁ [*v zahradě*]₂ [*rázem*]₃ [***skácel** se*]₄ – finální p.

- b) antepozice (preverbální pozice) (en)klitika před jeho regentem:

- (2) c. [*starý strom*]₁ [*rázem*]₂ [*se **skácel***]₃ [*v zahradě*]₄ – mediální preverbální p.
d. [*starý strom*]₁ [*v zahradě*]₂ [*rázem*]₃ [*se **skácel***]₄ – prefinální p.

Ad III. mediální izolovaná pozice

- pozice (en)klitika uprostřed klauze bez kontaktu se svým regentem
- badatelé zkoumající (en)klitika v současné češtině považují takové pozice za výsledek působení pragmatických faktorů (Franks – King 2000: 112–114)

- (3) [*starý strom*]₁ [*rázem*]₂ se [*v zahradě*]₃ [***skácel***]₄

Slovosled slovních (en)klitik **závislých na jiném výrazu než VF** v historické češtině (Toman 2000, Kosek 2011)

Demonstrováno Tomanovými (2000) dokladovými větami (nebo jejich variantami), které se skládají z následujících frází:

objevení se – komety – na jižním nebi

tyto požadavky – opakovaně – ozývající se

udělit mu – vánoční prémii

- v případě, že regentem (en)klitika je substantivum, pak jen kontaktní pozice:

(4) a. ... [***objevení** se komety na jižním nebi*]... (Toman 2000: 161)

b. * ... [*komety na jižním nebi se **objevení***] ... (Kosek 2011: 270) **jen historická čeština**

c. * ... [*komety se na jižním nebi **objevení***] ...

- v případě, že regentem (en)klitika je (dějové) adjektivum anebo přechodník, je možná jak kontaktní, tak izolovaná pozice (postiniciální?)

(5) a. ... tyto [*opakovaně se **ozývají***] požadavky... (Toman 2000: 162)

b. ... tyto požadavky [***ozývají** se opakovaně*]... (Kosek 2011: 266–268) **jen historická č.**

b. ... tyto požadavky [*opakovaně **ozývají** se*]... (Kosek 2011: 266–268) **jen historická č.**

b. ... tyto [*na venkově se opakovaně **ozývají***] požadavky... (Toman 2000: 162)

c. ... tyto [*se opakovaně **ozývají***] požadavky... (Toman 2000: 162)

V případě, že regentem (en)klitika je **infinitiv**, pak je nutno odlišovat:

1. Enklitikon je umístěno v rámci své fráze (jak kontaktní, tak izolovaná p.)

(6) a. *Předsedové se rozhodli [udělit mu vánoční prémii]* (Toman 2000: 163)

b. *Předsedové se rozhodli [vánoční prémii mu udělit]* jen historická čeština

c. *Předsedové se rozhodli [mu udělit vánoční prémii]* (Toman 2000: 163)

d. *Předsedové se rozhodli [raději mu vánoční prémii neudělit]* jen historická čeština

2. Enklitikon je umístěno mimo hranice své fráze – clitic climbing (jak kontaktní, tak izolovaná p.)

(6) e. *Předsedové se mu včera rozhodli [udělit vánoční prémii]* (Toman 2000: 163)

f. ... že předsedové se mu rozhodli [udělit vánoční prémii] ... (Kosek 2011: 264) jen historická čeština

Jazykový materiál

- první redakce staročeské bible (ze 2. pol. 14. stol.),
- zachována v mladších opisech
 - *Bible olomoucká*, 1417 (BiblOI),
 - *Bible litoměřicko-třeboňská*, 1411–1414 (BiblLitTřeb).
- vydaná V. Kyasem a jeho kolegy či následovníky (Kyas, ed. 1981, 1985, 1988; Kyas, Kyasová, Pečírková, eds. 1996; Pečírková et al., eds. 2009),
- analyzované knihy
 - Nový zákon: Matoušovo evangelium (Mt), Lukášovo evangelium (Lk), Skutky apoštolů (Sk), Zjevení sv. Jana (Zj)
 - Nový zákon: Genesis (Gn), Kniha Jób (Job), Sírachovec (Sir), Kniha Izajáš (Iz)
- překlady porovnány s latinským pretextem (Vulgáta – BiblVul).

Výsledky

Zbytky původní přízvučnosti sě ve zkoumaných textech I

- v předložkových frázích *na, mezi, před, v, za*

(7) a. *I vecě k některým, ješto sami v sě ufáchu jako spravedlní...* BiblOl Lk 18,9

b. *Dixit autem et ad quosdam qui in se confidebant tamquam iusti...* BiblVul

- může být modifikováno zájmenem *sám*

(8) a. *Nebo co jest člověku prospěšno, že zísťe vešken svět, a sám sě ztratí...* BiblOl Lk 9,25

b. *... si lucretur universum mundum, se autem ipsum perdat...* BiblVul

- může být koordinováno

(9) a. *Jsi-li ty syn boží, uzdrav sám sě i ny!* BiblOl Lk 23,39

b. *Si tu es Christus, salvum fac temet ipsum et nos* BiblVul

- pozice bezprostředně po spojce *a* (výjimečně)

(10) a. *... aby jim otmlúvaje, sobě pomoci mohl a sě očistil z těch vin...* BiblLitTřeb Sk 25,16

b. *... locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina* BiblVul

(En)klitické vlastnosti sě I

- nenásledují bezprostředně po interjekci nebo vokativu

(11) a. A aj, **učinila** mi sě stezka hojná... BiblOl Sir 24,43

b. Et ecce factus est mihi *tramis abundans*,... BiblVul

(12) a. Pane, **stalo sě jest**, jakož si rozkázal,... BiblOl Lk 14,22

b. Domine, factum est ut imperasti,... BiblVul

- nenásledují bezprostředně po apozici

(13) a. [Hospodinu, [bohu tvému,]] **budeš sě modliti**... BiblOl Mt 4,10

b. ... *dominum Deum tuum adorabis*,... BiblVul

- není doloženo v iniciální pozici (viz tab. 1)

(En)klitické vlastnosti sě

- nejsou umístěny nalevo od subjunktoru (hypotaktickém spojovacím výrazu)

(14) a. [[Vládařem **když** tě **ustavie**,] *nerod' sě púřiti...*] BiblOl Ecc 32,1

b. *rectorem te posuerunt noli extolli* BiblVulClem

- až na pár výjimek nenásledují po konjunktorech *a*, *ale*, *i*

(15) a. ... *viechu větrové* **a** [*na ten dóm*] sě **obořichu**, *i pade*,... BiblOl Mt 7,27

b. ... *et flaverunt venti et* *inruerunt* *in domum illam*... BiblVul

- sě je objektem elize (haplogie) v případech, kde se vyskytují v klauzi dvě reflexivní slovesa (*neslušie sě + ženiti sě*):

(16) a. [*Když jest taká věc mezi mužem a mezi ženú,*] **neslušie** sě **ženiti**... BiblOl Mt 19,10

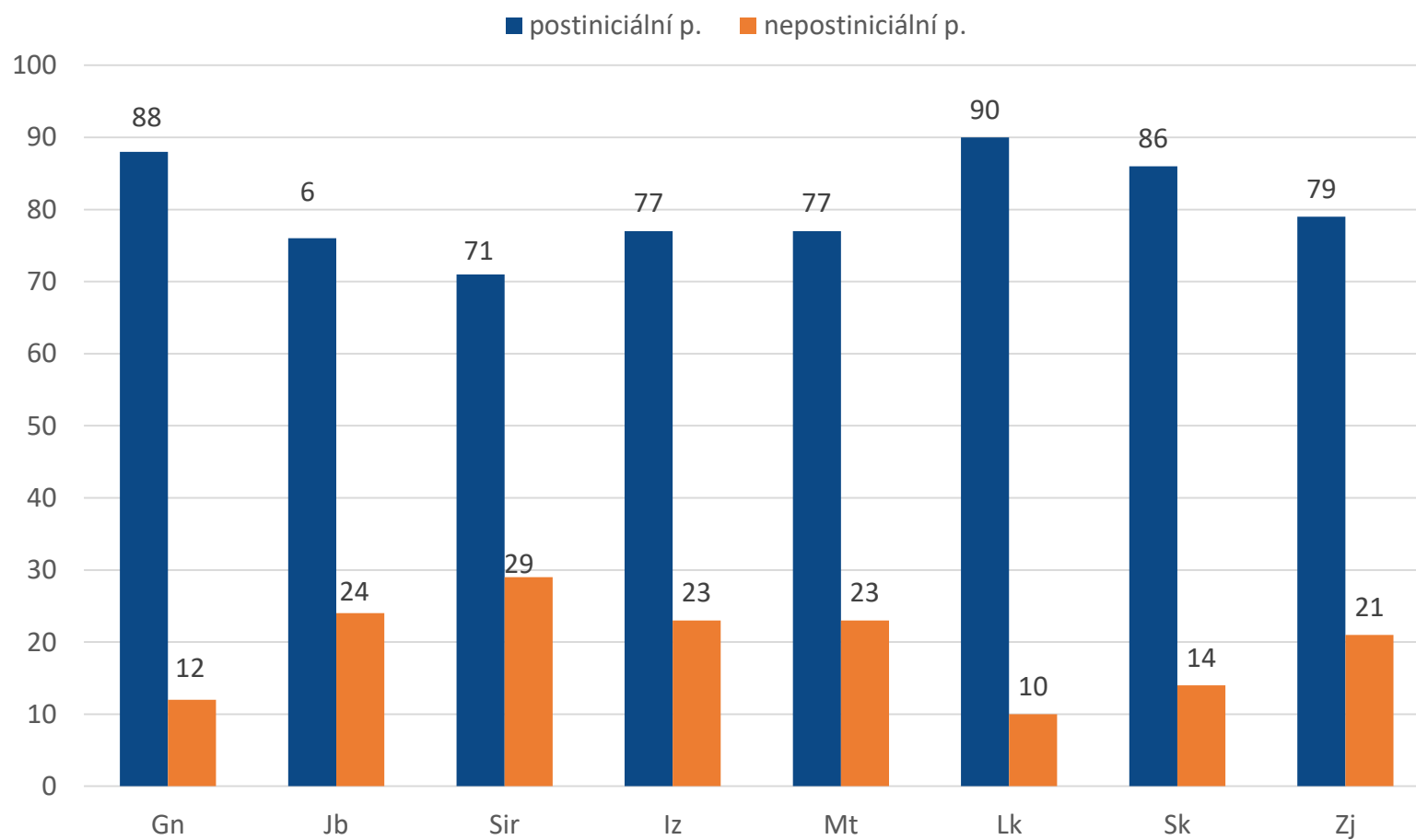
b. *Si ita est causa homini cum muliere, non expedit nubere*... BiblVulClem

	Gn	Jb	Ecc	Iz	Mt	Lk	Sk	Zj	Σ	
verbum finitum	205	280	278	195	265	385	354	105	2068	83,5 %
infinitiv	10	15	16	3	12	35	35	6	132	5,3 %
participium (přechodník)	19	40	10	8	18	42	66	10	213	8,6 %
adjektivum	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0 %
substantivum	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0 %
supinum	0	0	0	0	0	0	2	0	2	0,001 %
předložková fráze	14	4	7	6	3	8	8	1	51	2,1 %
modifikováno (<i>sám sě</i>)	0	0	4	0	3	3	0	0	10	0,4 %
Σ	248	340	315	212	301	473	465	122	2476	

Tabulka 1 Frekvence dokladů sě podle syntaktické funkce jeho regenta

	iniciální poz.	postiniciální p.	mediální p.	prefinální p.	finální p.	Σ
Gn	0	180	16	4	5	205
%		87.8 %	7.80	1.95	2.44	
Jb	0	214	35	13	18	280
%	0	76,4 %	12,5	4,6	6,5	
Sir	0	197	57	15	9	278
%		70.9 %	20.5 %	5.4 %	3.2 %	
Iz	0	151	35	4	5	195
%		77.4 %	17.9 %	2.1 %	2.6 %	
Mt	0	205	42	12	6	265
%		77.4 %	15.9 %	4.5 %	2.2 %	
Lk	0	345	22	10	8	385
%		89.6 %	5.7 %	2.6 %	2.1 %	
Sk	0	304	40	4	6	354
%		85.9 %	11.3 %	1.1 %	1.7 %	
Zj	0	83	15	1	6	105
%		79.1 %	14.3 %	0.9 %	5.7 %	
Σ	0	1680	262	63	63	2068

Tabulka 2 Klauzální pozice sě v jednotlivých knihách v BiblOl a BiblLitTřeb

Graf 1 Frekvence klauzálních pozic sě podle knih (vyjádřeno v procentech)

Výsledky

- nejfrekventovanější postiniciální pozice
- postiniciální pozice je základní pozicí všech analyzovaných forem
- mnohem méně dokladů mediální, prefinální a finální pozice

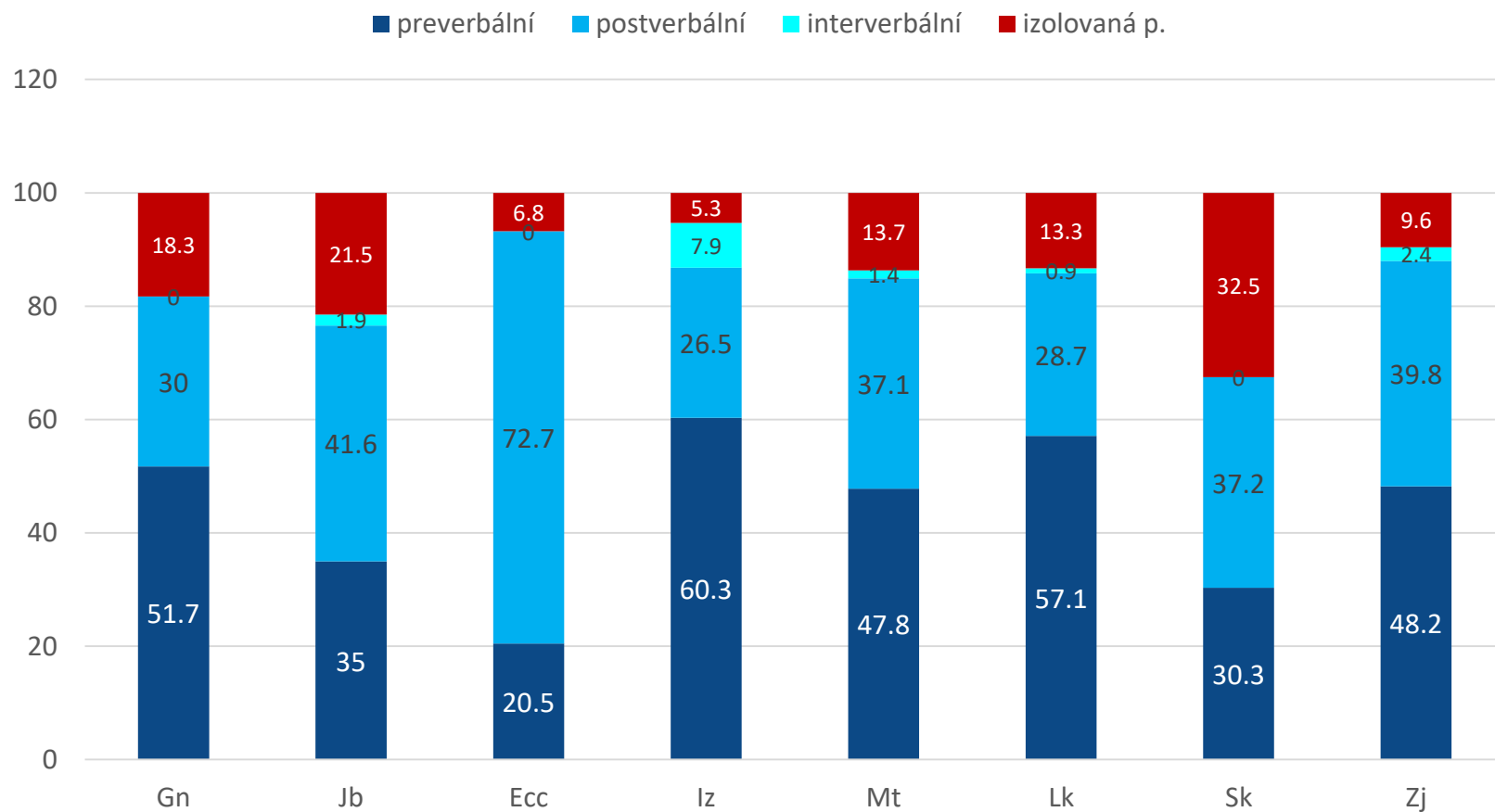
Ambigní doklady postiniciální pozice

- značný počet dokladů je ambigní: jestliže se sloveso nachází na první nebo druhé větné pozici → (en)klitikon může být interpretováno jako doklad postiniciální pozice a zároveň pozice postverbální či preverbální

- (2) g. [**skácel** se]₁ [*starý strom*]₂ [*v zahradě*]₃ [*rázem*]₄ – postiniciální a postverbální pozice
h. [*starý strom*]₁ [se **skácel**]₂ [*v zahradě*]₃ [*rázem*]₄ – postiniciální a preverbální pozice

	kontaktní – postverbální	kont. – preverbální	kont. – interverbální	izolováno	Σ
Gn	93	54	0	33	180
%	51.7 %	30 %	0 %	18.3 %	
Jb	75	89	4	46	214
%	35.0 %	41.6 %	1.9 %	21.5 %	
Ecc	82	78	1	36	197
%	41.6 %	39.6 %	0.5 %	18.3 %	
Iz	91	40	12	8	151
%	60.3 %	26.5 %	7.9 %	5.3 %	
Mt	98	76	3	28	205
%	47.8 %	37.1 %	1.4 %	13.7 %	
Lk	197	99	3	46	345
%	57.1 %	28.7 %	0.9 %	13.3 %	
Sk	92	113	0	99	304
%	30.3 %	37.2 %	0 %	32.5 %	
Zj	40	33	2	8	83
%	48.2 %	39.8 %	2.4 %	9.6 %	
Σ	768	582	25	304	1679

Tabulka 3 Pozice sě a jeho řídícího výrazu v případě postiniciálních pozic v BiblOl a BiblLitTřeb

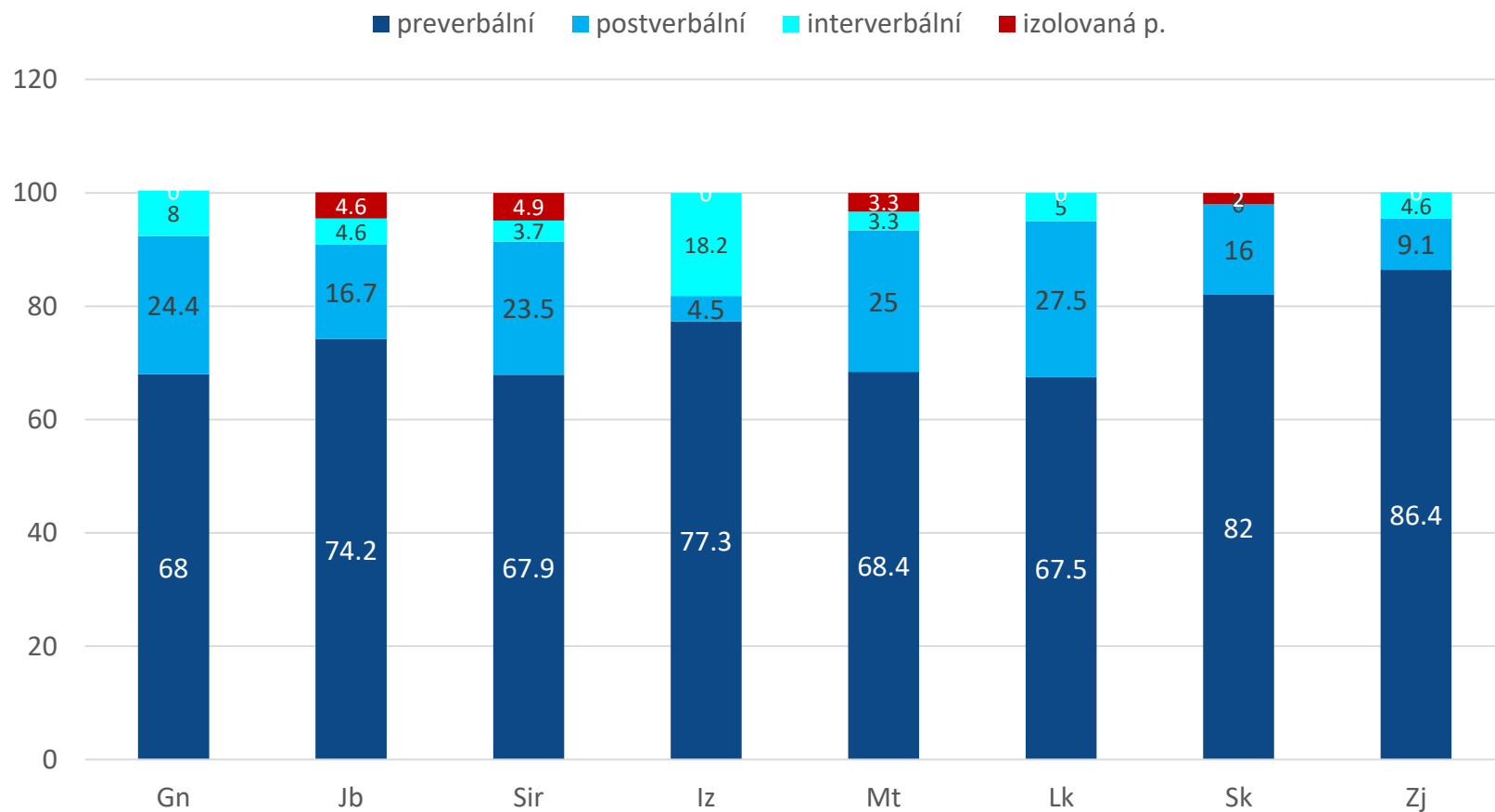

Graf 2 Pozice sě a jeho řídícího výrazu v případě postiniciálních pozic v BiblOl a BiblLitTřeb (v procentech)

- množství kontaktní pozice (en)klitika v případě postiniciální pozice plyne z iniciální a postiniciální pozice VF v biblickém textu
- jde o specifickou stylovou charakteristiku biblického jazyka (podobně Zikánová 2009 nebo Kosek 2011)
- dochází k zajímavému efektu, v němž se oba konkurenční modely slovosledu (en)klitik nenachází v konkurenci, nýbrž kooperují
- podobně můžeme sledovat převahu kontaktních pozic (en)klitika a jeho řídícího výrazu u nepostiniciálních pozic – avšak dominuje postverbální pozice; izolovaná pozice je doložena ve statisticky zanedbatelném počtu

	kont. – postverbální	kont. – preverbální	kont. – interverbální	izolováno	Σ
Gen	17	6	2	0	25
%	68 %	24.0 %	8.0 %	0 %	
Job	49	11	3	3	66
%	74.2 %	16.6 %	4.6 %	4.6 %	
Sir	55	19	3	4	81
%	67.9 %	23.5 %	3.7 %	4.9 %	
Iz	34	2	8	0	44
%	77.3 %	4.5 %	18.2 %	0 %	
Mt	41	15	2	2	60
%	68.4 %	25.0 %	3.3 %	3.3 %	
Lk	27	11	2	0	40
%	67.5 %	27.5 %	5.0 %	0 %	
Sk	41	8	0	1	50
%	82.0 %	16.0 %	0 %	2.0 %	
Zj	19	2	1	0	22
%	86.4 %	9.1 %	4.6 %	0 %	
Σ	283	74	21	10	388

Tabulka 4 Pozice *sě* a jeho řídícího výrazu v případě nepostiniciálních pozic v jednotlivých knihách v BiblOl a BibLitTřeb

Graf 3 Pozice sě a jeho řídícího výrazu v případě nepostiniciálních pozic v jednotlivých knihách v BiblOl a BibLitTřeb (v procentech)

Interpretace zjištěných slovosledných pozic

Předvedené výsledky indikují přítomnost obou slovosledných pozic (2P a VA) ve zkoumaném biblickém textu

Základní pozicí je kontaktní pozice postiniciální, kdežto nepostiniciální kontaktní pozice jsou méně frekventované varianty motivované:

1. stylem
2. rytmičtými pravidly
3. komplexností klauze
4. slovosledem latinského pretextu

Vliv těchto faktorů bude zkoumán ve zbytku přednášky – **testováno kvantitativními metodami.**

Vliv stylu

Rozdíly ve frekvenci jednotlivých slovosledných pozic se ve zkoumaných biblických knihách ukazuje na rozdíly motivované stylem.

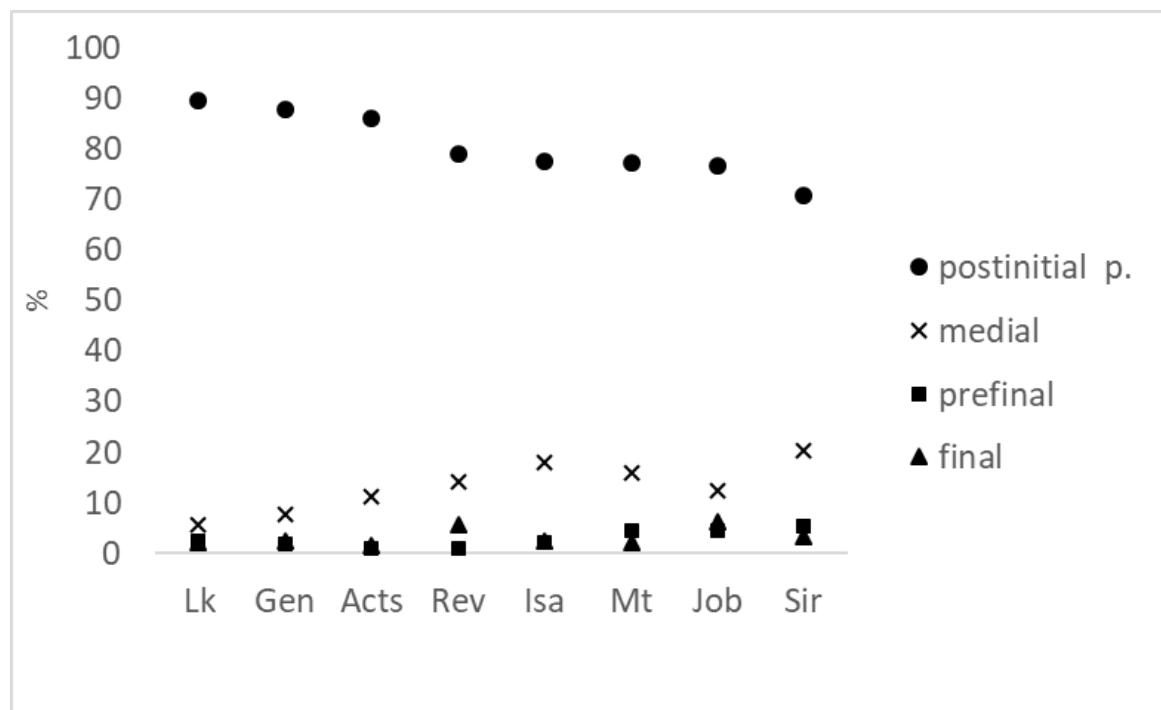
H_0 : proporce jednotlivých pozic se v různých biblických knihách neliší

H_1 : proporce jednotlivých pozic se v různých biblických knihách liší
(což je způsobeno stylovými faktory)

Vliv stylu – sě

Testováno χ^2 -testem

Výsledky: $\chi^2 = 83.712$, p-hodnota < 0.001

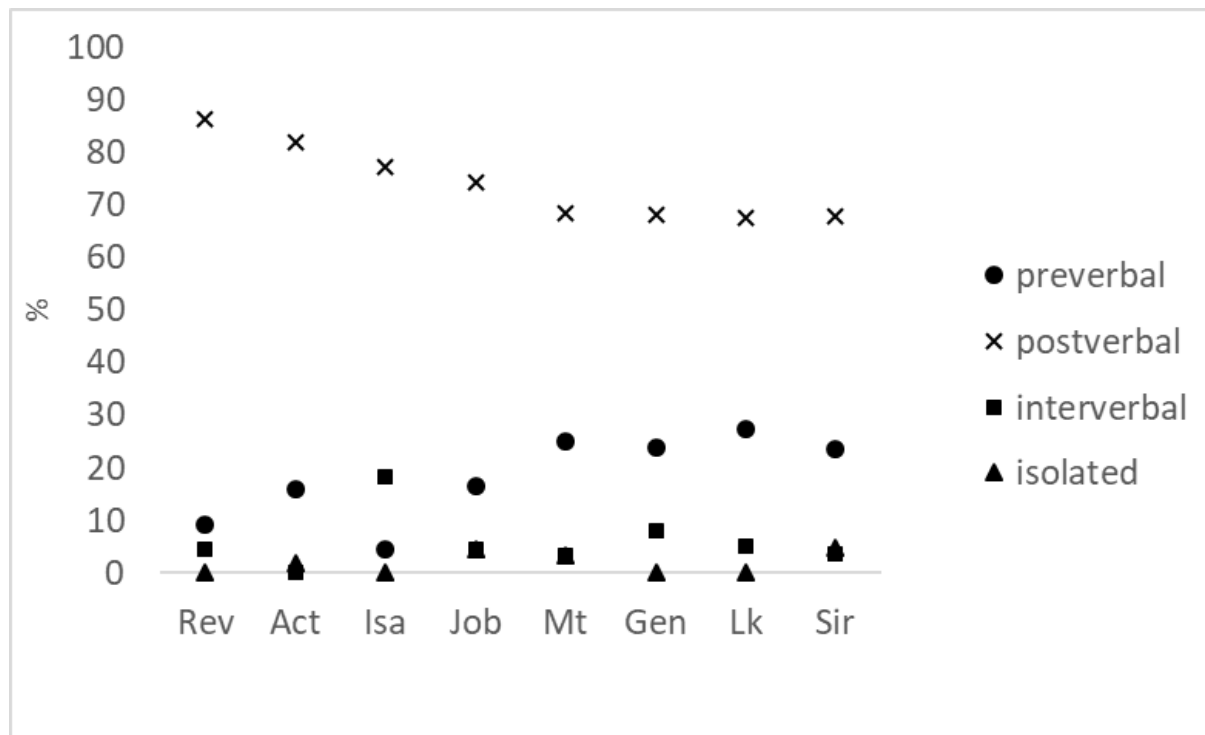

Graf 4 Proporce klauzálních pozic sě v BiblOl a BiblLitTřeb. Knihy jsou řazeny sestupně podle množství dokladů postiniciální pozice

Vliv stylu – sě

Testováno χ^2 -testem

Výsledky: $\chi^2 = 83.712$, p-hodnota < 0.001

Graf 5 Proporce pozic sě vůči svému regentu v případě nepostiniciálních pozic v BiblOl a BiblLitTřeb. Knihy jsou řazeny sestupně podle množství dokladů postverbální pozice

Vliv rytmičkého pravidla I

- jestliže je fráze dlouhá, pak je následována pauzou
- enklitikon nemůže být umístěno po pauze
- jestliže je první fráze dlouhá, nachází se za ní pauza, a proto enklitikon nemůže být umístěno do postiniciální pozice
- proto musí být enklitikon umístěno za kratším slovem nebo pauzou uprostřed nebo na konci klauze
- (tento mechanismus se někdy charakterizuje jako *heavy constituent constraint* (Radanović Kocić 1996: 435) nebo pravidlo *clitic third* (Franks, King, 2000: 229); podobné prozodické pravidlo bylo formulováno již V. Ertlem (1924))

(2) a. # 'starý 'strom # 'skácelse # 'vzahradě (#) 'rázem # – mediální postverbální p.

b. # 'starý strom # 'vzahradě (#) 'rázem # 'skácelse # – finální p.

c. # 'starý strom # 'rázemse 'skácel (#) 'vzahradě # – mediální preverbální p.

d. # 'starý 'strom (#) 'vzahradě # 'rázemse 'skácel # – prefinální p.

pauza

' slovní přízvuk

Distribuce prozodických jednotek v historickém textu je hypotetická!

Vliv rytmického pravidla II

- hypotéza

Čím je první klauzální fráze delší, tím je nižší pravděpodobnost výskytu enklitika po této frázi.

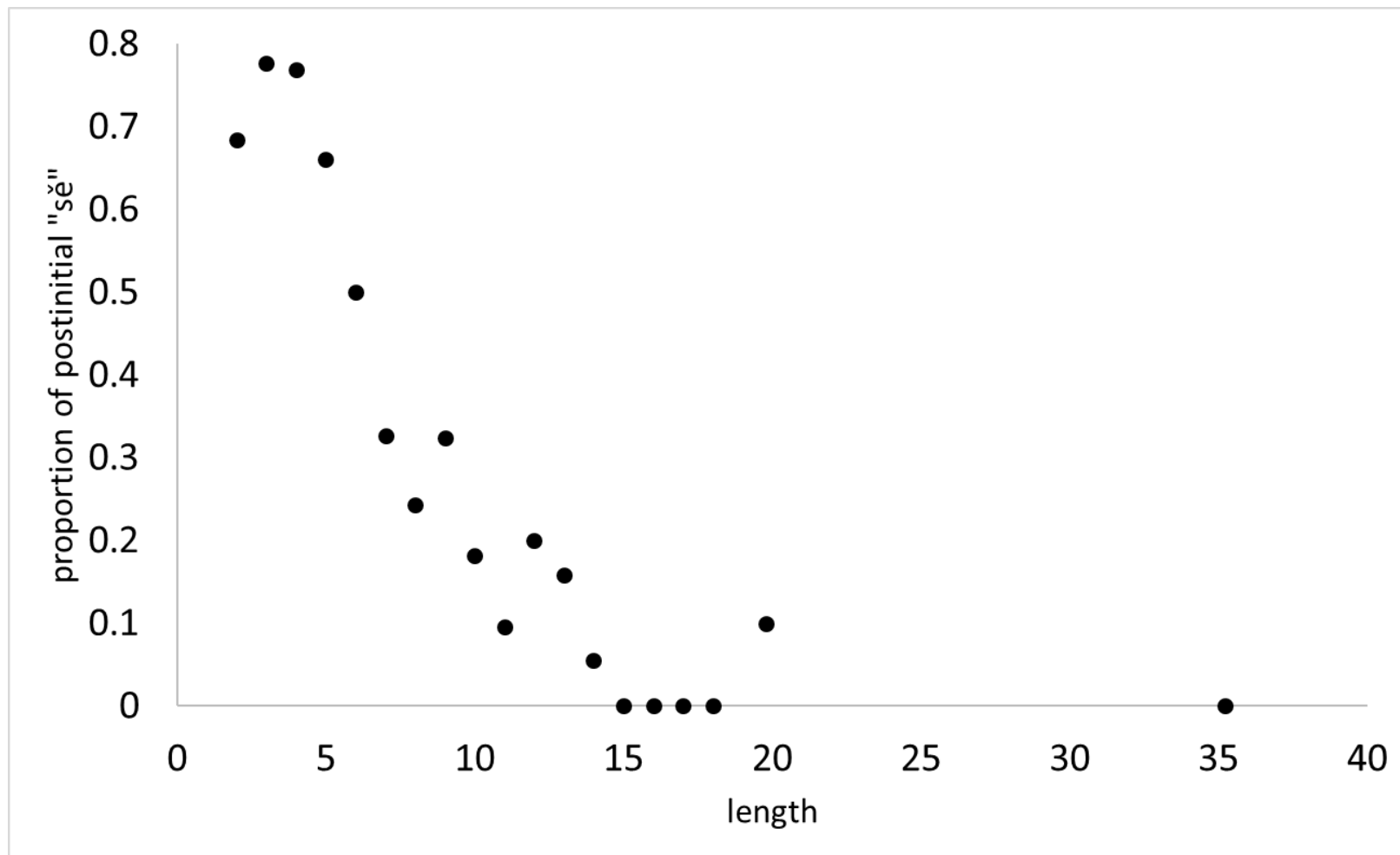
Vliv rytmičského pravidla II

Zkoumali jsme dva parametry:

- délku iniciální fráze u postiniciálních pozic sě (L_iP),
 - (1) a. [*rázem*] se [*starý strom*] [*v zahradě*] [*skácel*]
g. [*v zahradě*] se [*skácel*] [*starý strom*] [*rázem*]
- délku iniciální fráze u nepostiniciálních pozic sě (L_iN),
 - (2) a. [*starý strom*]₁ [*skácel se*]₂ [*v zahradě*]₃ [*rázem*]₄
b. [*starý strom*]₁ [*v zahradě*]₂ [*rázem*]₃ [*skácel se*]₄
c. [*starý strom*]₁ [*rázem*]₂ [*se skácel*]₃ [*v zahradě*]₄
d. [*starý strom*]₁ [*v zahradě*]₂ [*rázem*]₃ [*se skácel*]₄

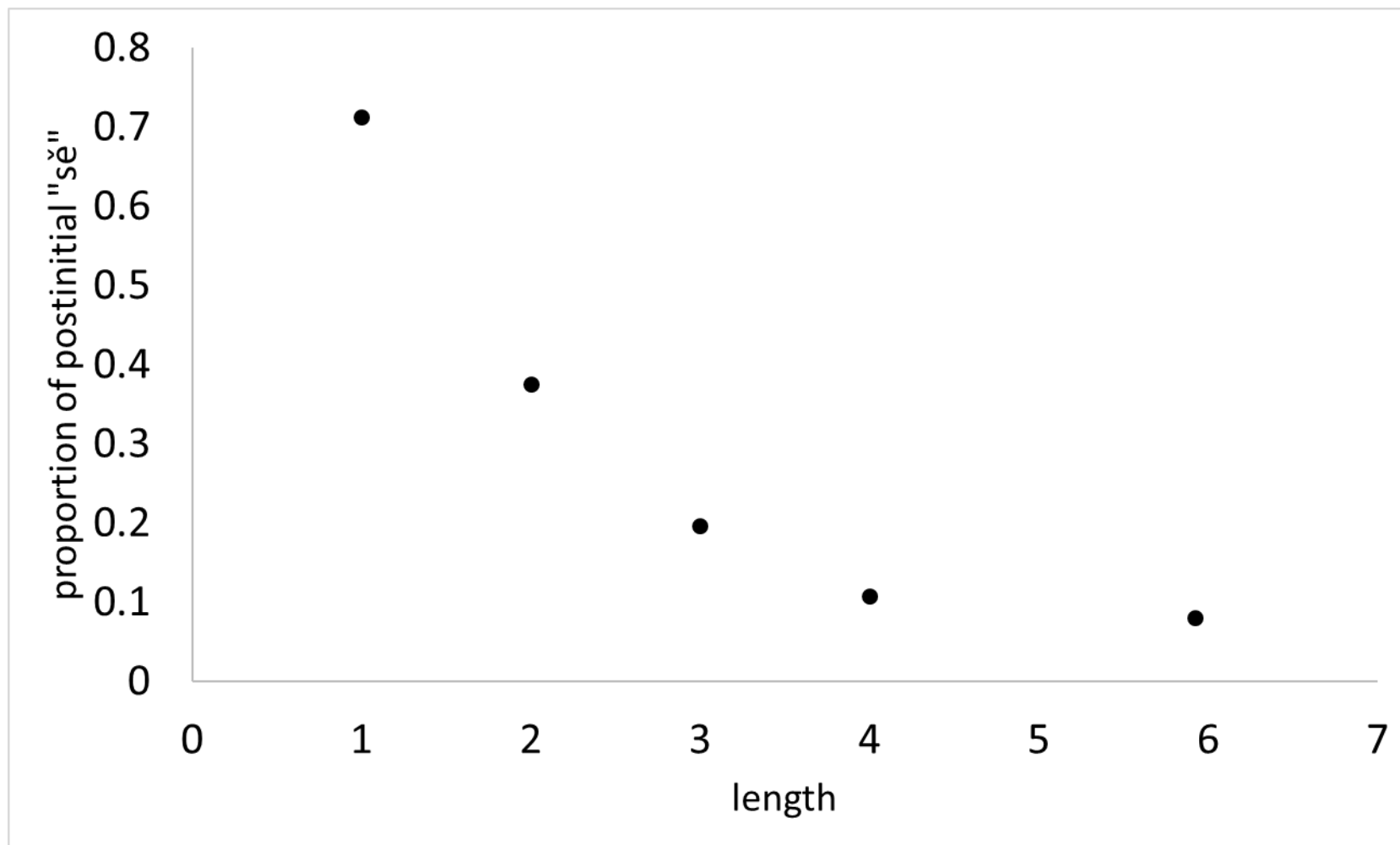
Délka fráze byla měřena počtem 1. písmen, 2. slov.

Výsledky „sě“ - písmena

Graf 6 Pearsonova korelace: $r = -0,76$, $p\text{-hodnota} < 0,001$

Výsledky „sě“ - slova

Graf 7 Pearsonova korelace: $r = -0,88$, p-hodnota = 0,051

Porušení rytmičkého pravidla

Rytmičké pravidlo by mělo být chápáno jako tendence, nikoli jako zákon.

Ve zkoumaných textech se vyskytuje několik dokladů porušujících toto pravidlo:

1. Klauze, které obsahují krátké slovo v první klauzální pozici (motivováno AČV):

(17) a. *a vstana beřiž sě k Labanovi, bratru mému, do Aram a tu přebudeš několik časův s ním,*
[ažt̚][zatiem] sě **uspokojí** hněv bratra tvého BiblOl Gen 27,43–44

b. ... *donec requiescat furor fratris tui...* BiblVul

(18) a. *Vše, cožkoli die Sára, poslušen bud' jie, [nebo][po Izákovi][tvé siemě] sě **rozplodí*** BiblOl Gen 21,12

b. ... *quia in Isaac vocabitur tibi semen...* BiblVul

2. Klauze s (en)klitikem umístěným za dlouhou frází (např. kvůli snaze vyhnout se finální pozici), jak ilustruje doklad (5a):

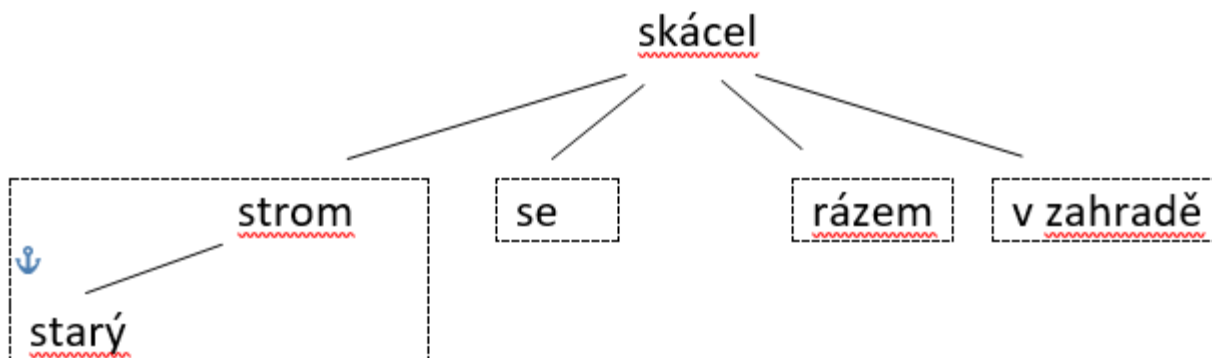
(15) a. ... *viechu větrové a [na ten dóm] sě **obořichu**, i pade,*... BiblOl Mt 7,27

b. ... *et flaverunt venti et inruerunt in domum illam...* BiblVul

Vliv complexity klauze I

- Čím je fráze komplexnější, tím je vyšší pravděpodobnost nepostiniciální pozice
- Komplexita klauze měřena ve frázích / klauzích závislých na verbu finitu (resp. uzly dominovanými VF).
- Příklady (1f.) má 4 uzly:

starý strom – se – rázem – v zahradě

Vliv complexity klauze II

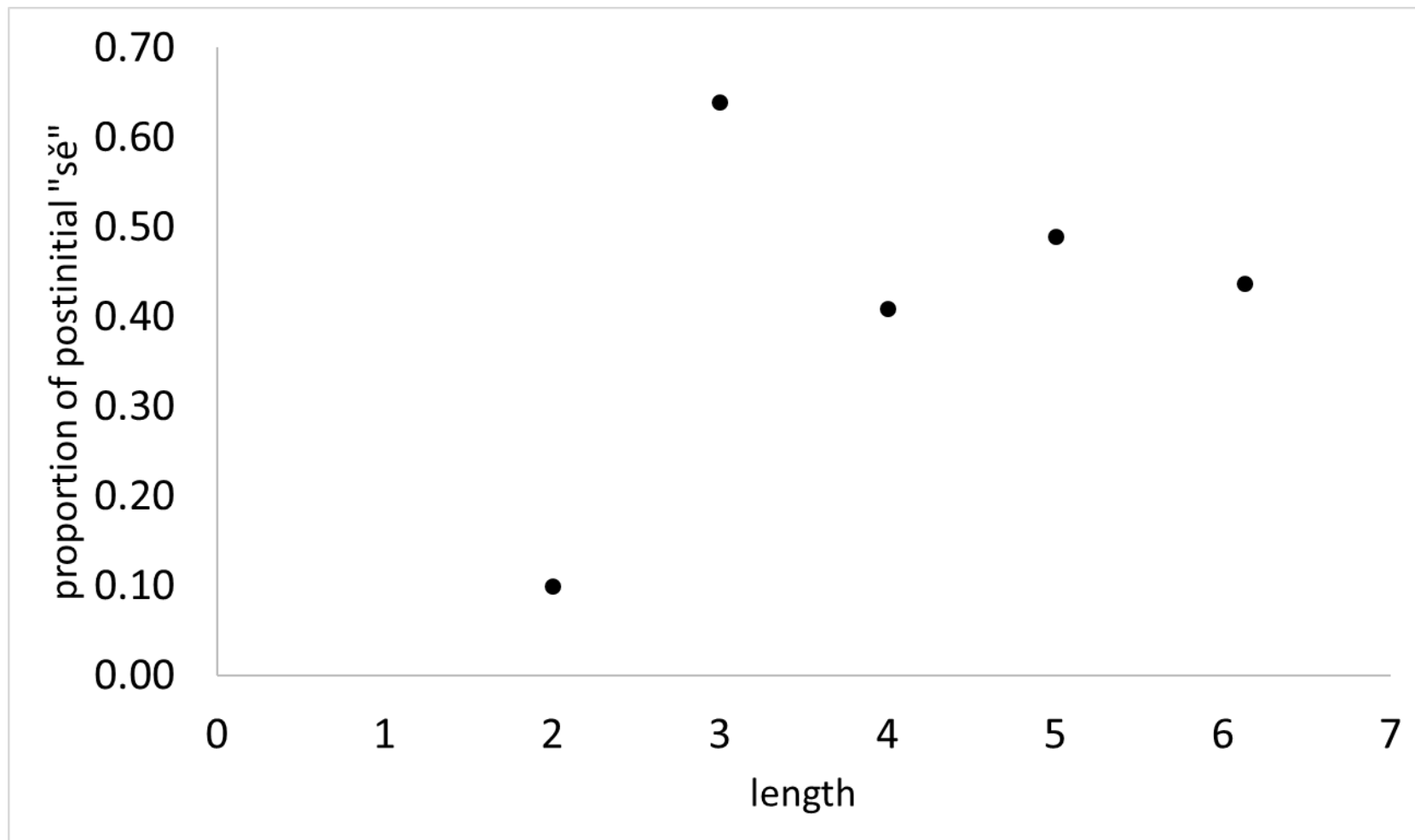
- hypotéza

Čím je klauze delší, tím je nižší pravděpodobnost výskytu enklitika po této frázi.

délka klauze

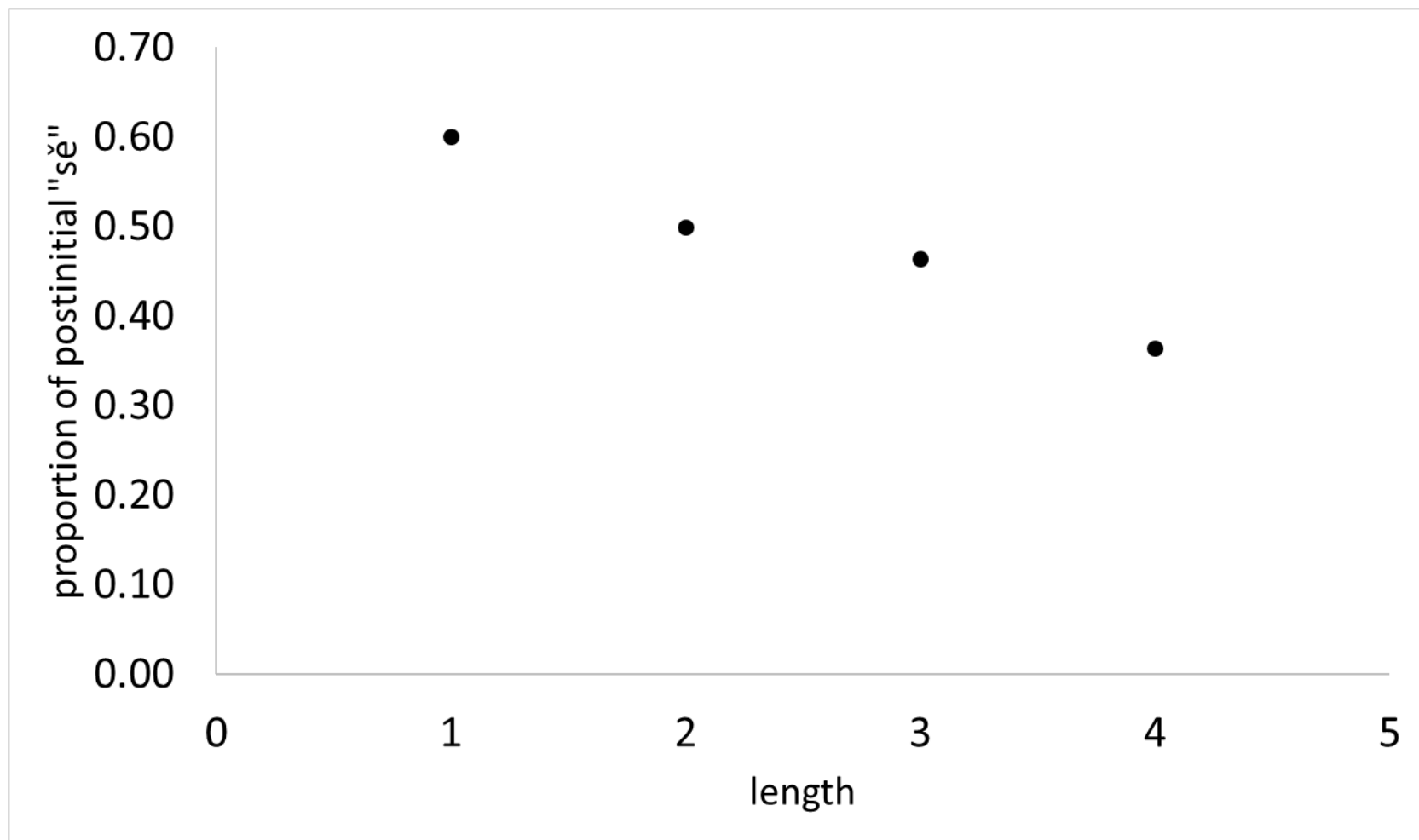
- v počtu frázi
- v počtu slov

Výsledky „sě“ – fráze. Všechna data dohromady

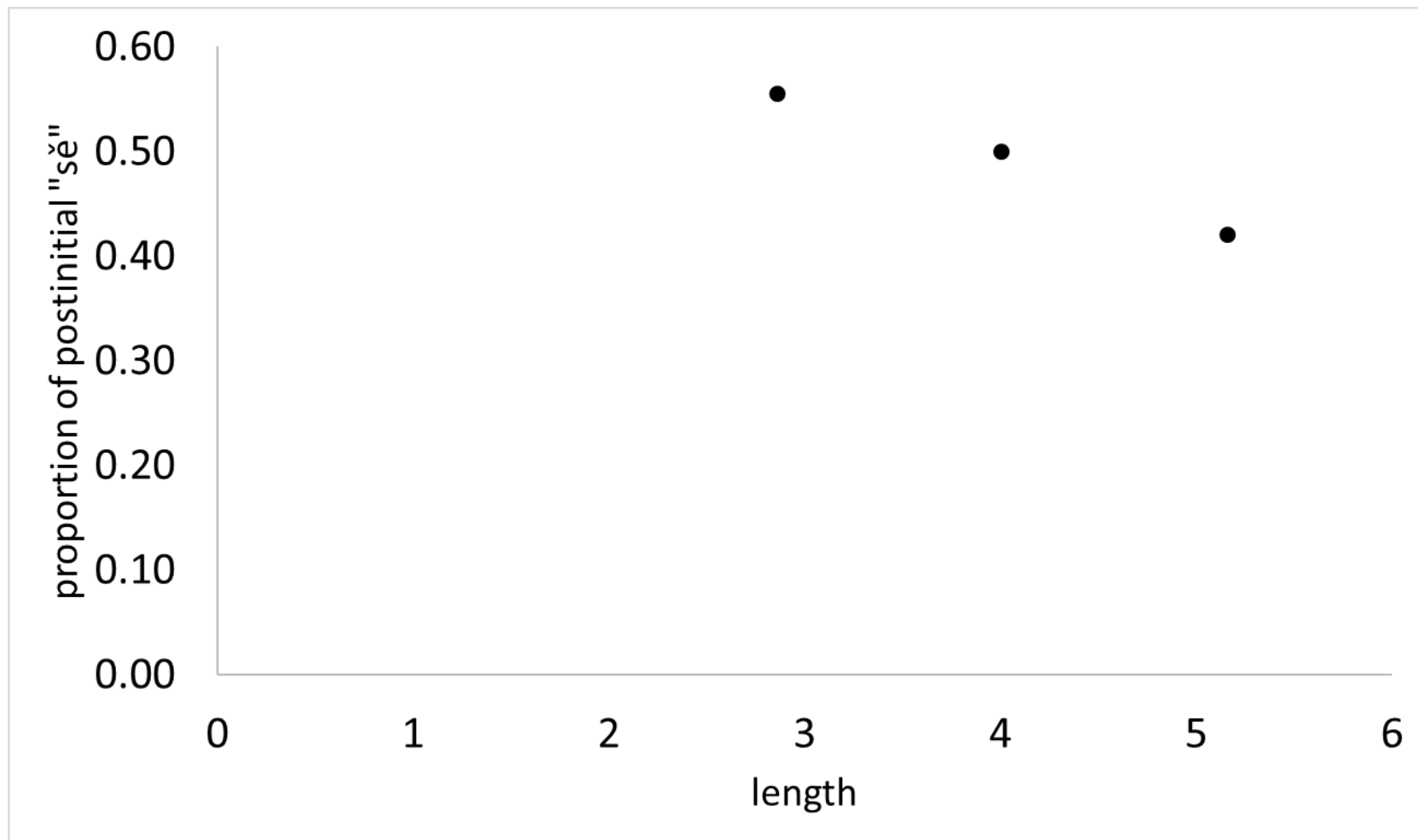
Graf 8 Pearsonova korelace: $r = 0,42$, $p\text{-hodnota} = 0,49$

Výsledky „sě“ – fráze. Skutky

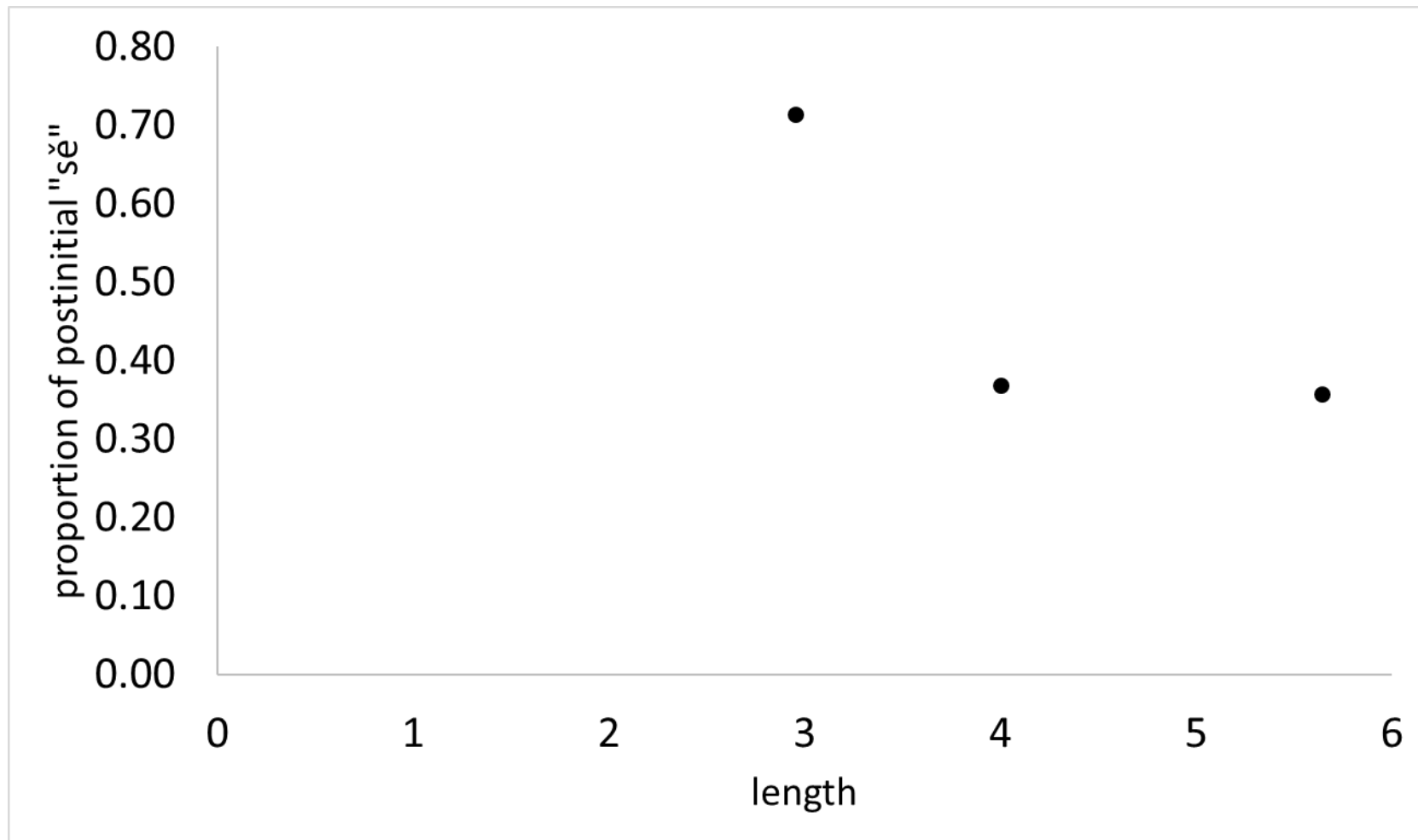
Graf 9

Výsledky „sě“ – fráze. Lukáš

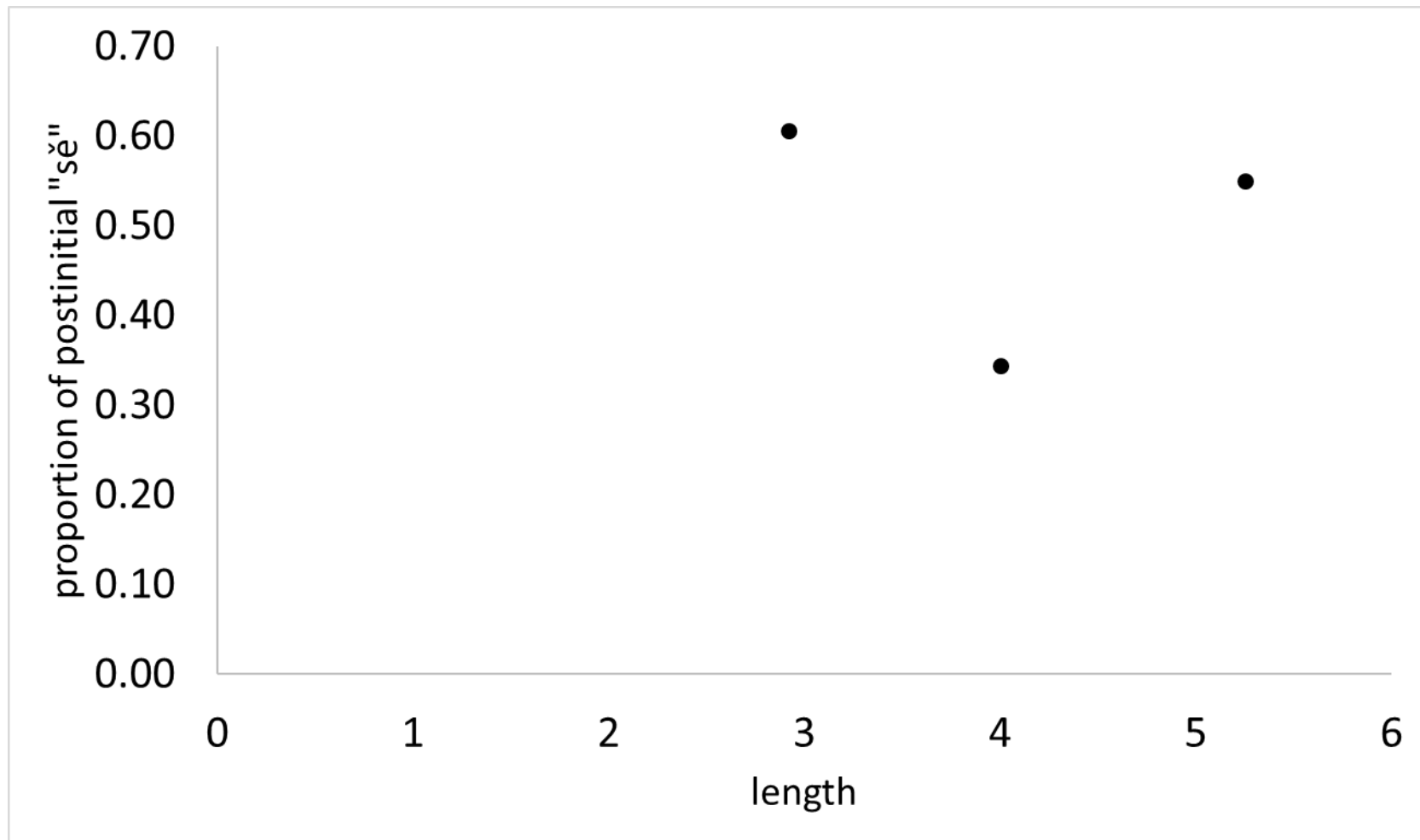
Graf 10

Výsledky „sě“ – fráze. Matouš

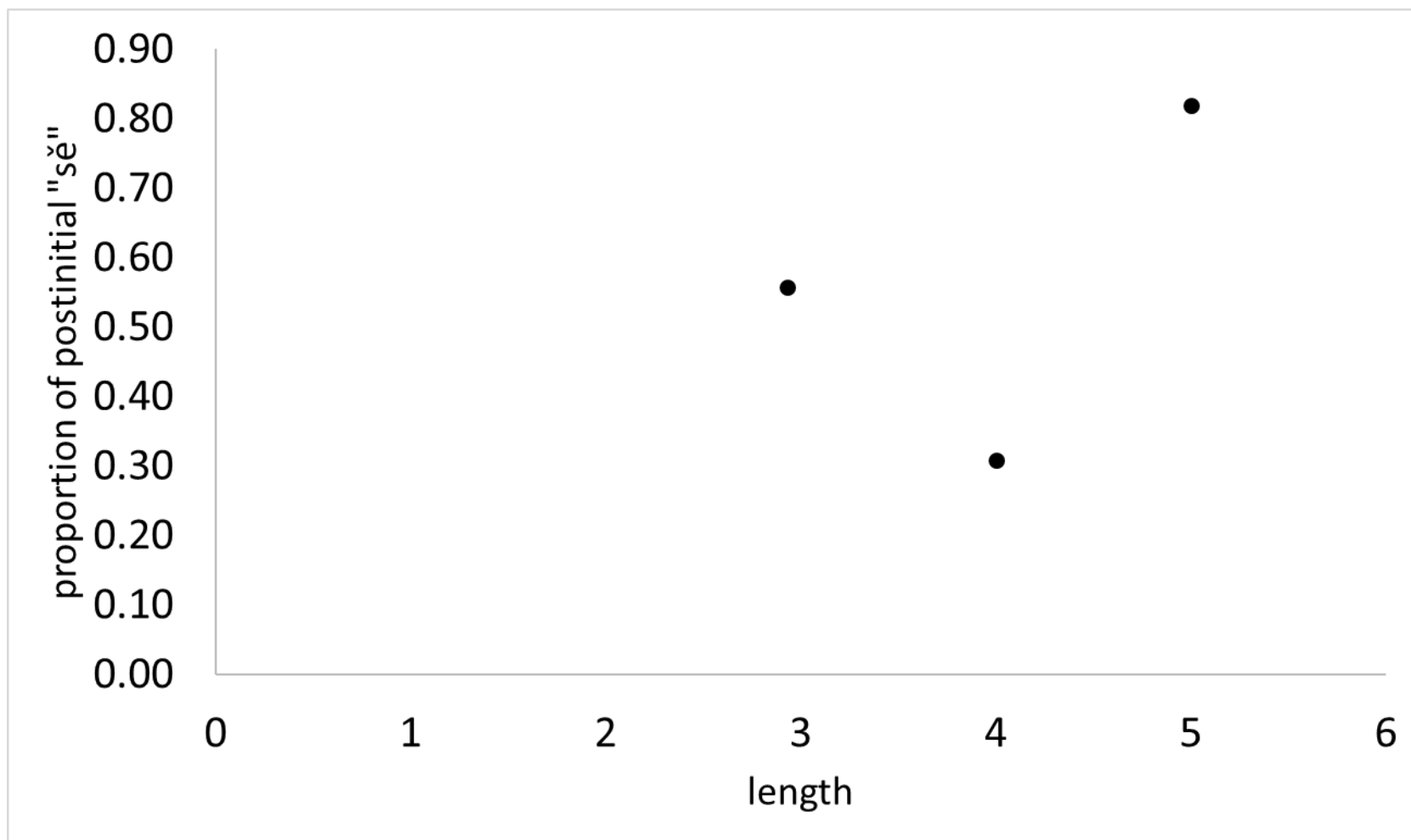
Graf 11

Výsledky „sě“ – fráze. Job

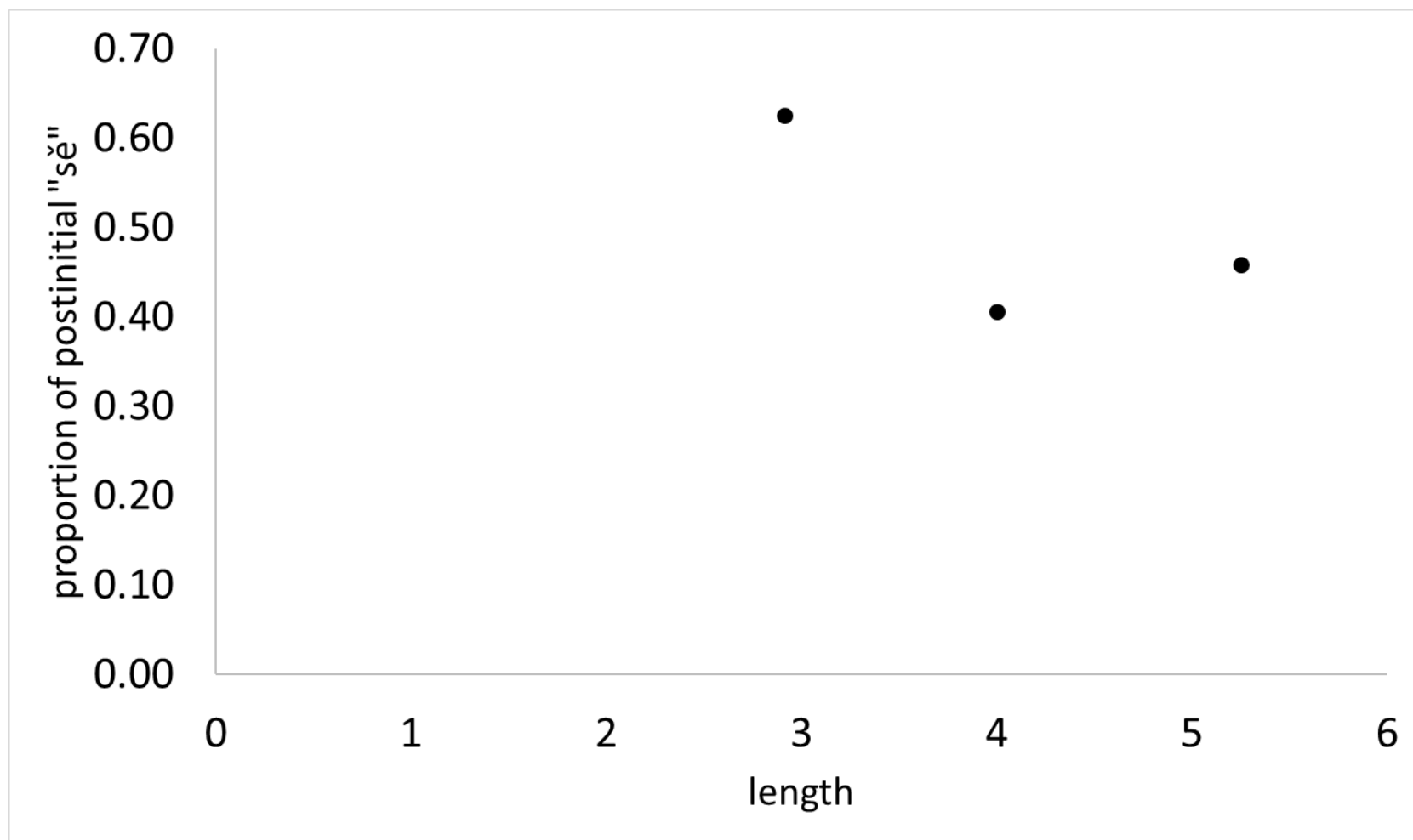
Graf 12

Výsledky „sě“ – fráze. Sírachovec

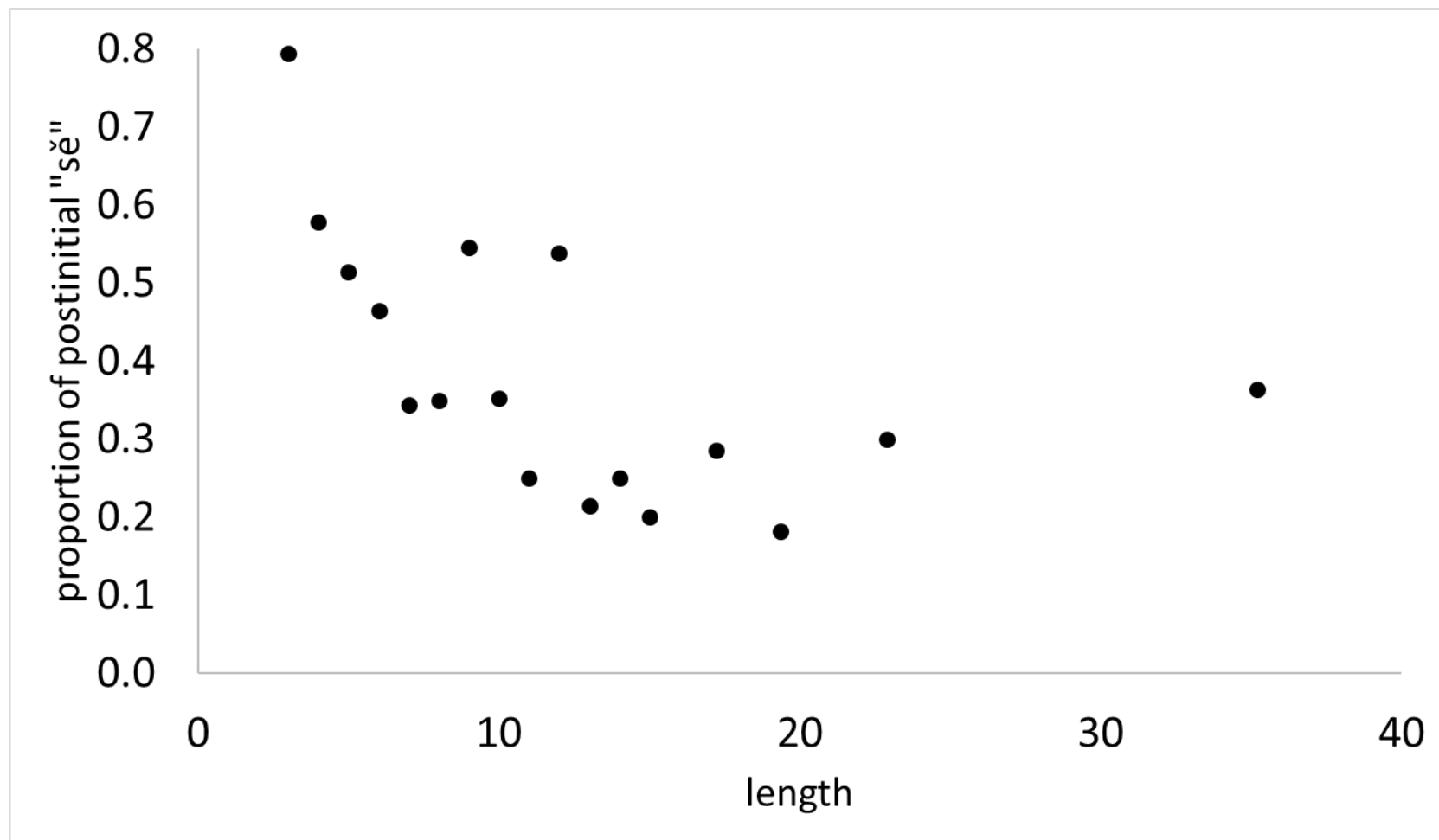
Graf 13

Výsledky „sě“ – fráze. Genesis

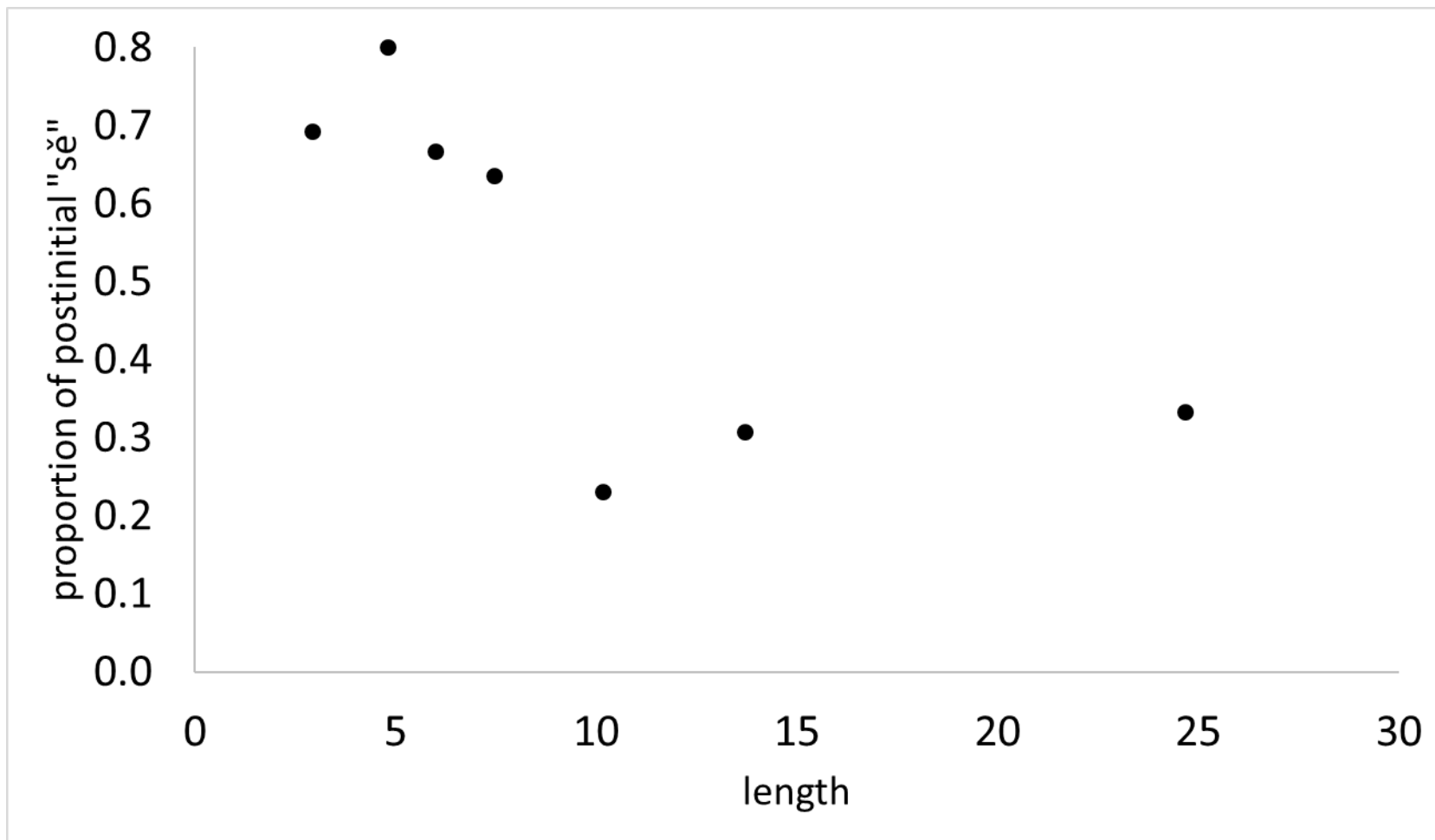
Graf 14

Výsledky „sě“ – slova. Všechna data dohromady

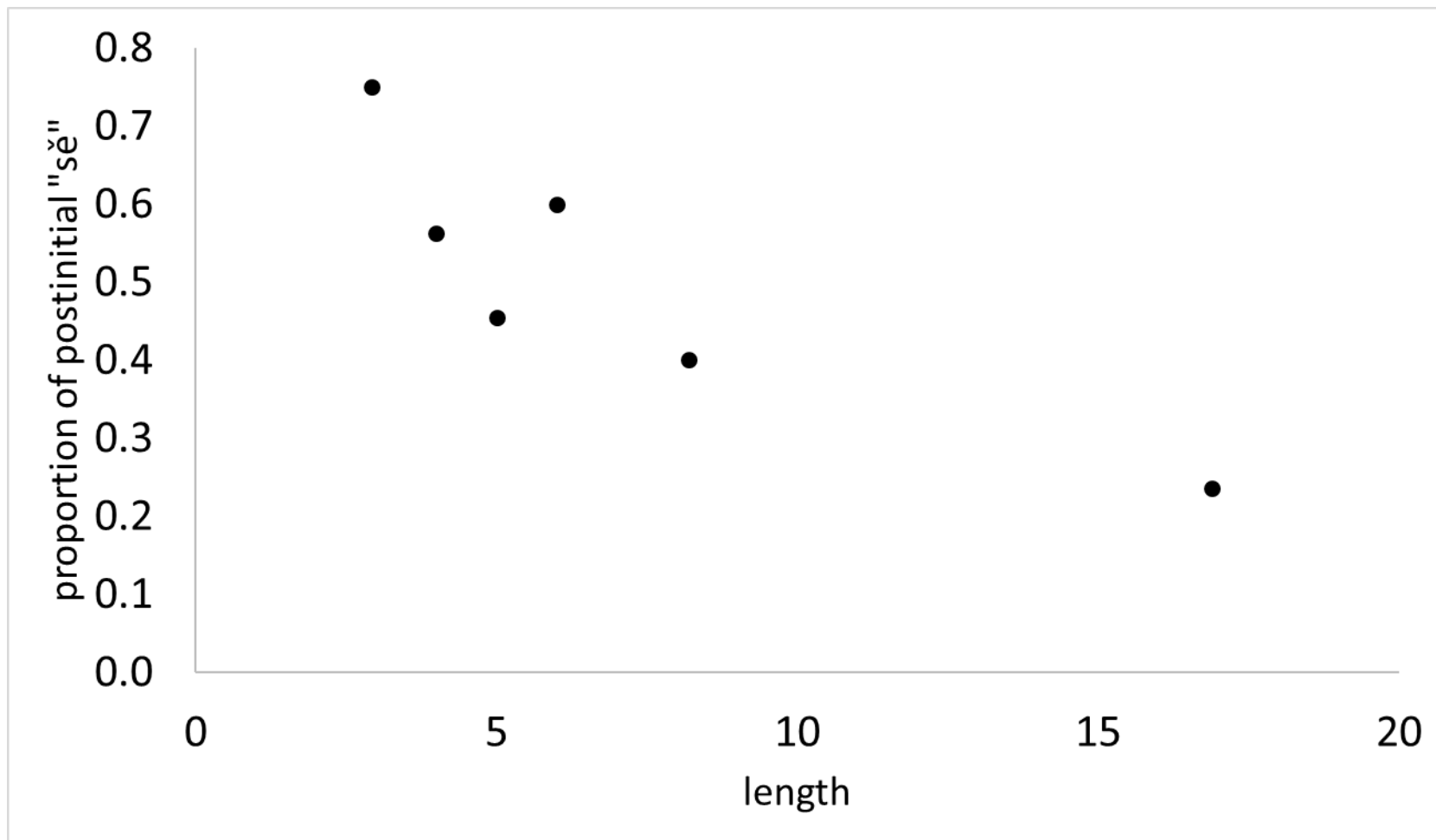
Graf 15 Pearsonova korelace: $r = -0,52$, $p\text{-hodnota} = 0,034$

Výsledky „sě“ – slova. Skutky

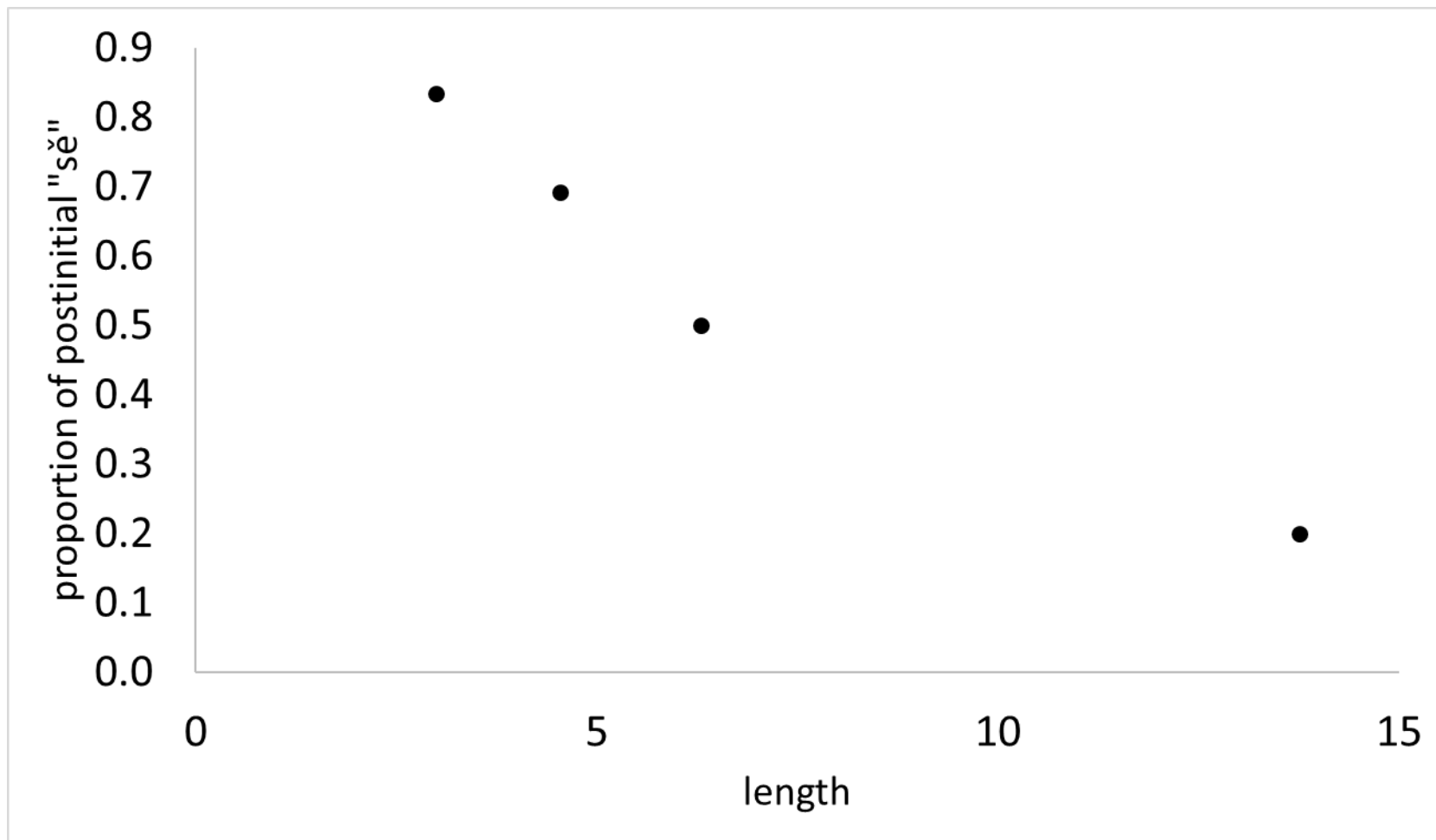
Graf 16 Pearsonova korelace: $r = -0,71$, $p\text{-hodnota} = 0,072$

Výsledky „sě“ – slova. Lukáš

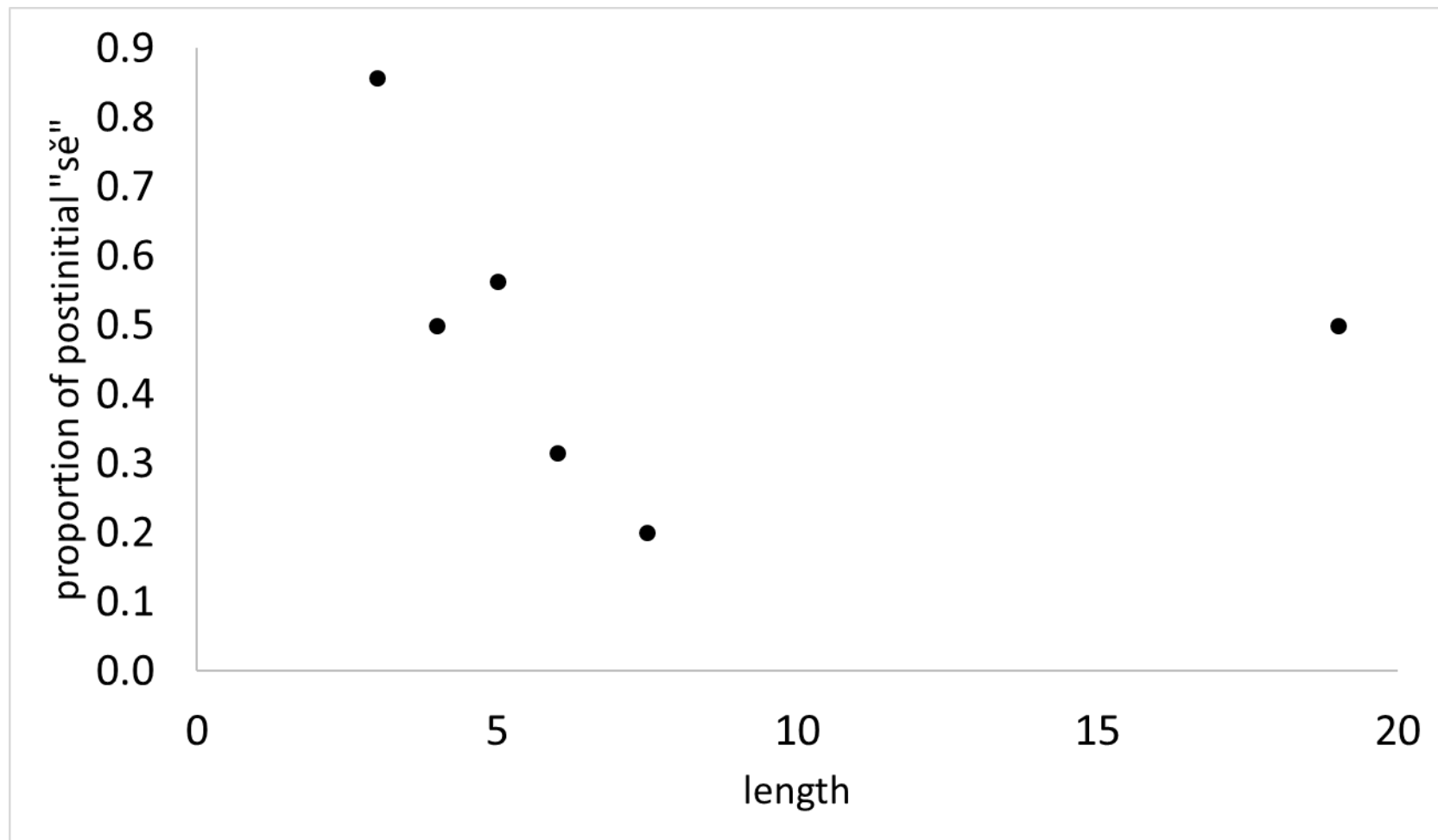
Graf 17 Pearsonova korelace: $r = -0,86$, $p\text{-hodnota} = 0,026$

Výsledky „sě“ – slova. Matouš

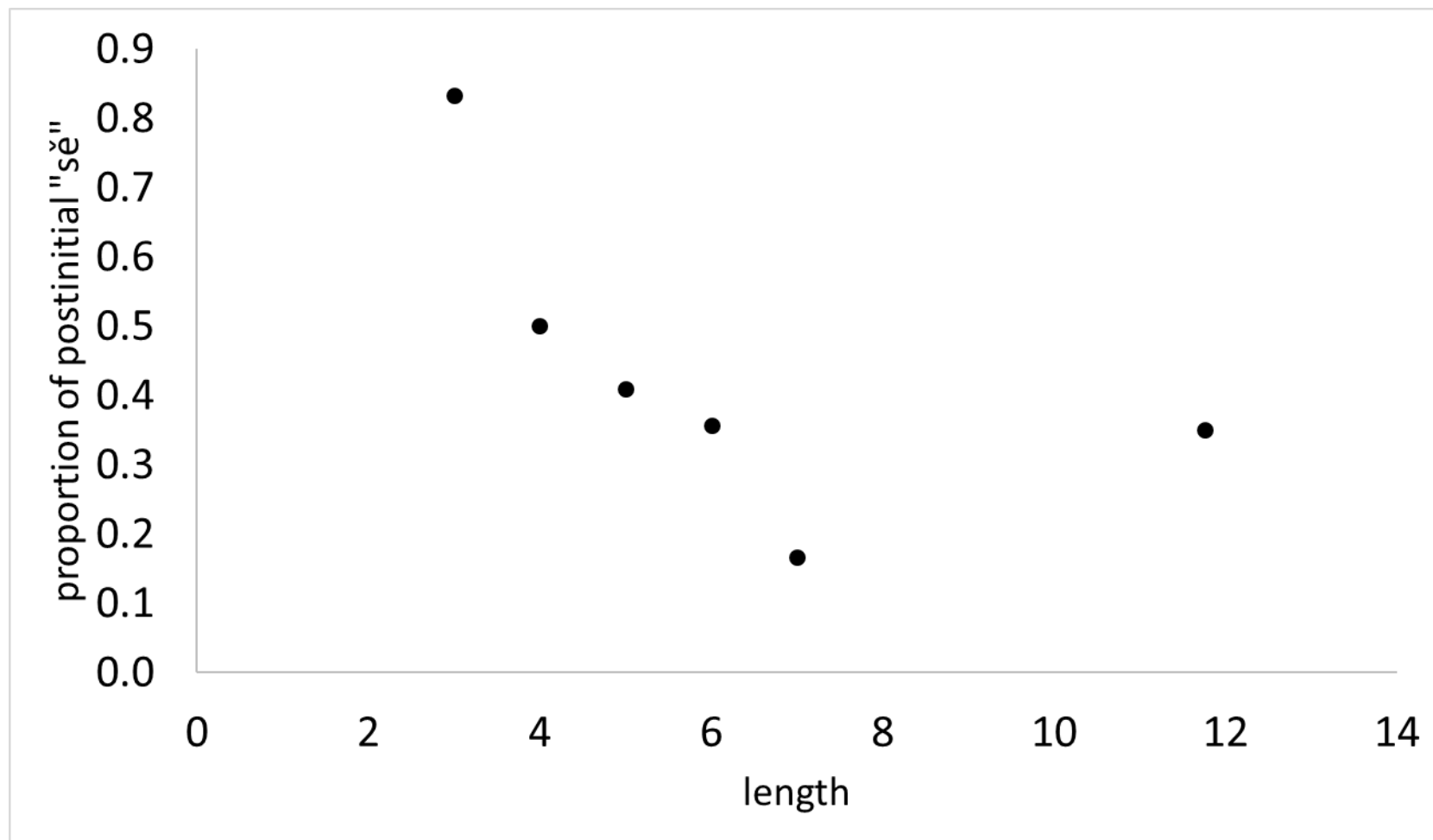
Graf 18

Výsledky „sě“ – slova. Job

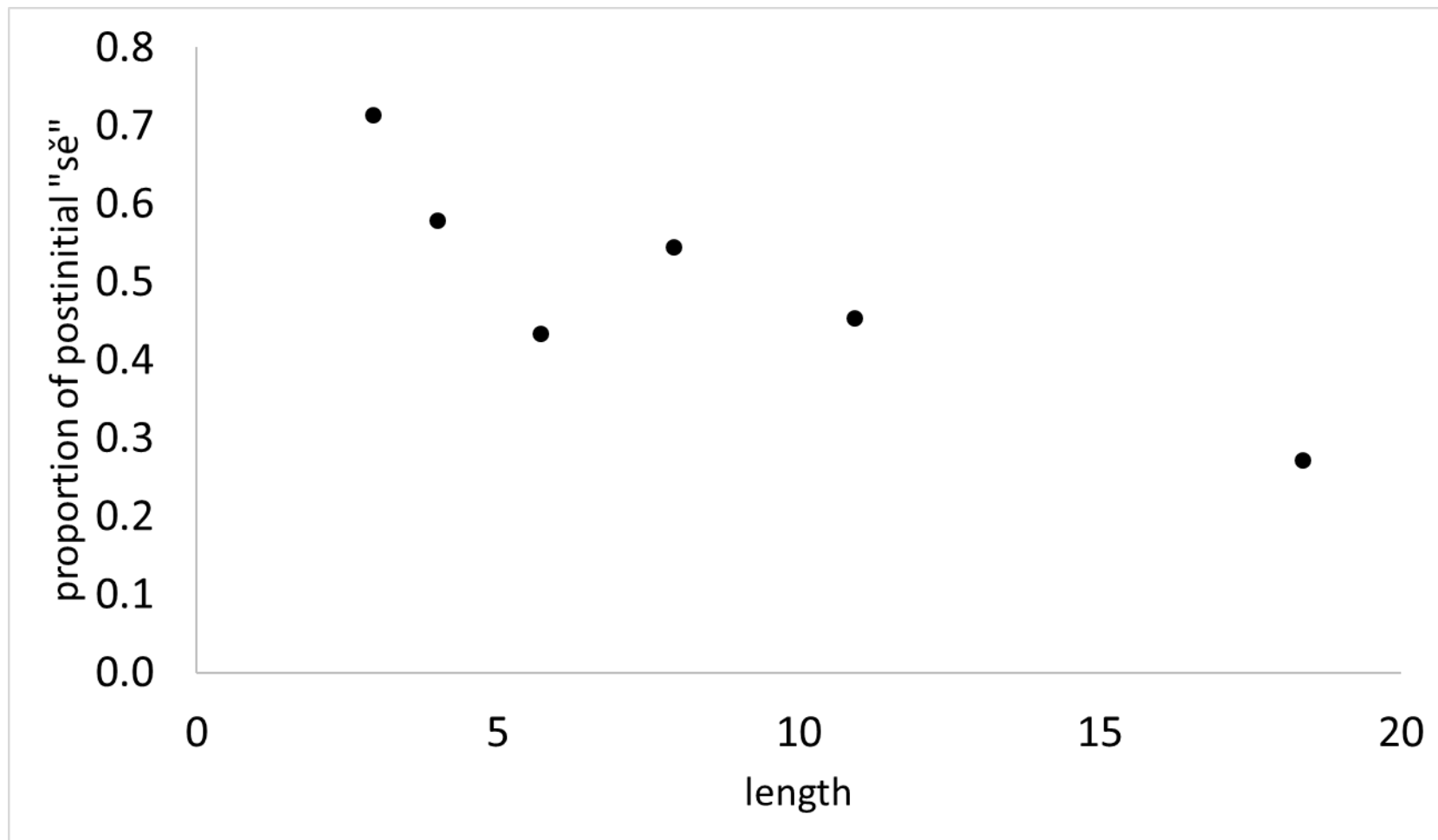
Graf 19 Pearsonova korelace: $r = -0,23$, $p\text{-hodnota} = 0,67$

Výsledky „sě“ – slova. Sírachovec

Graf 20 Pearsonova korelace: $r = -0,6$, $p\text{-hodnota} = 0,21$

Výsledky „sě“ – slova. Genesis

Graf 21 Pearsonova korelace: $r = -0,88$, $p\text{-hodnota} = 0,022$

Vliv latinského pretextu

- Je možné najít bezprostřední latinskou předlohu?
- Latinské pronominální formy nejspíše nejsou enklitické, a proto patrně nelze předpokládat vliv latiny na gramatické úrovni.
- Ale můžeme předpokládat vliv latiny na textové úrovni: překladatelé mohli inklinovat ke kopírování linearizace latinského originálu:

(19) a. ... věrně pravi vám, že **opáše** sě káže jim za stuol siesti... BiblOl Lk 12,37 **mediální**
postverbální

b. ... quod praecinget se... BiblVul

Vliv latinského pretextu – sě I

Pouze v několika dokladech koresponduje pozice reflexiva s klauzální pozicí následujících latinských jednotek:

A. Latinská osobní zájmena (*se, te*)

(19) a. ... věrně pravi vám, že **opáše sě** káže jim za stuol siesti... BiblOl Lk 12,37 **mediální postverbální**

b. ... quod praecinget se... BiblVul

(20) a. ... a každému prosíciemu **daj sě**, a ktož co tvého vezme, neupomínaj jeho z toho BiblOl Lk 6,30 **finální**

b. omni autem petenti te tríbue et qui aufert quae tua sunt ne repetas BiblVul

B. Latinské pomocné sloveso?

(21) a. ... neb jest ztáhl svú ruku proti bohu [a proti všemohúciemu **rozmohl sě**] BiblOl Jb 15,25 **finální**

b. Tetendit enim advérsus Deum manum suam, et contra Omnipotentem **roboratus est** BiblVul

(22) a. [A všichni, [ktož to slyšiechu,] **diviechu sě** tomu, [ješto jim pastuchy rozpráviechu]] BiblOl Lk 2,18 **mediální postverbální**

b. [et omnes [qui audierunt] **mirati sunt**...] BiblVul

Vliv latinského pretextu – sě II

Jsou doloženy případy, které latinskou Vulgátou ovlivněny nebyly:

a) Latinské zájmeno / auxiliár a sě se nacházejí v odlišných klauzálních pozicích:

(23) a. ... a dáno jest jemu, aby sě **přikryl** čamlat stkvící biely BiblOl Rev 19,8

b. et datum est illi ut cooperiat se býssinum splendens et candidum BiblVul

(24) a. A to sě vše **stalo** proto, aby sě naplnilo slova proroka Izaiáše v sedmé kapitole, jenž praví a řka takto: BiblOl Mt 1,22

b. hoc autem totum factum est ut adimpleretur id quod dictum est a domino per prophetam dicentem... BiblVul

b) Latinský pretext neobsahuje prvek, jehož slovoslednou pozici by sě mohlo kopírovat, např sě uspokojí – *requiescat* v (17a.,b.) nebo sě rozplodí – *vocabitur* v (5a.,b.), zjevil sě – *affuit* v (25a.,b.):

(25) a. [Pak jednoho dne, [když biechu přišli synové boží, aby stáli před hospodinem,] **zjevil sě** také mezi nimi Sathan...] BiblOl Jb 1,6

b. [Quadam autem die, [cum venissent filii Dei ut assisterent coram Dómino,] **affuit** inter eos etiam Satan] BiblVul

Latinský pretext	Staročeské sě	Gen	Job	Sir	Isa	Mt	Lk	Act s	Rev	Σ
zájmeno	identická klauzální pozice	1	0	8	2	0	5	1	5	22
	odlišná klauzální pozice	0	2	0	0	0	0	0	0	2
perifrastická slovesná forma	identická klauzální pozice	6	10	3	15	12	6	13	1	66
	odlišná klauzální pozice	0	1	3	2	5	2	2	3	18
syntetická slovesná forma		18	52	66	25	42	27	30	13	273
žádná latinská forma		0	1	1	0	1	0	4	0	7
Σ		25	66	81	44	60	40	50	22	388

Tabulka 5 Vztah „nepostiniciálních“ pozic sě a latinského pretextu – všechny doklady

Pokud vynecháme případy Vulgáty, které nemohly staročeský překlad ovlivnit (latina neměla element odpovídající *sě*), můžeme pozorovat výraznou tendenci kopírovat pozici latinského auxiliáru nebo zájmena.

Latinský pretext	Staročeská <i>sě</i>	Gn	Jb	Sir	Iz	Mt	Lk	Sk	Zj	Σ
zájmeno	identická klauzální pozice	1	0	8	2	0	5	1	5	22
	%									20,4
	odlišná klauzální pozice	0	2	0	0	0	0	0	0	2
	%									1,9
perifrastická slovesná forma	identická klauzální pozice	6	10	3	15	12	6	13	1	66
	%									61,1
	odlišná klauzální pozice	0	1	3	2	5	2	2	3	18
	%									16,7
Σ		7	13	14	19	17	13	16	9	108

Tabulka 6 Vztah „nepostiniciálních“ pozic *sě* a latinského pretextu v případě, že latinský text obsahuje latinské zájmeno nebo auxiliár

Projevuje se vliv latiny také v případě postiniciálních pozic?

Latinský pretext	sě	Gn	Sir	Mt	Sk	Σ	%
zájmeno	identická klauzální pozice	3	4	2	3	12	3,1
	odlišná klauzální pozice	0	7	0	4	11	2,9
perifrastická slovesná forma	identická klauzální pozice	17	3	11	14	45	11,8
	odlišná klauzální pozice	10	3	6	8	27	7
syntetická slovesná forma		69	82	79	51	281	73,4
žádná latinská forma		1	1	2	3	7	1,8
Σ		100	100	100	83	383	

Tabulka 7 Vztah postiniciální pozice mi a latinského pretextu – sonda (prvních 100 dokladů)

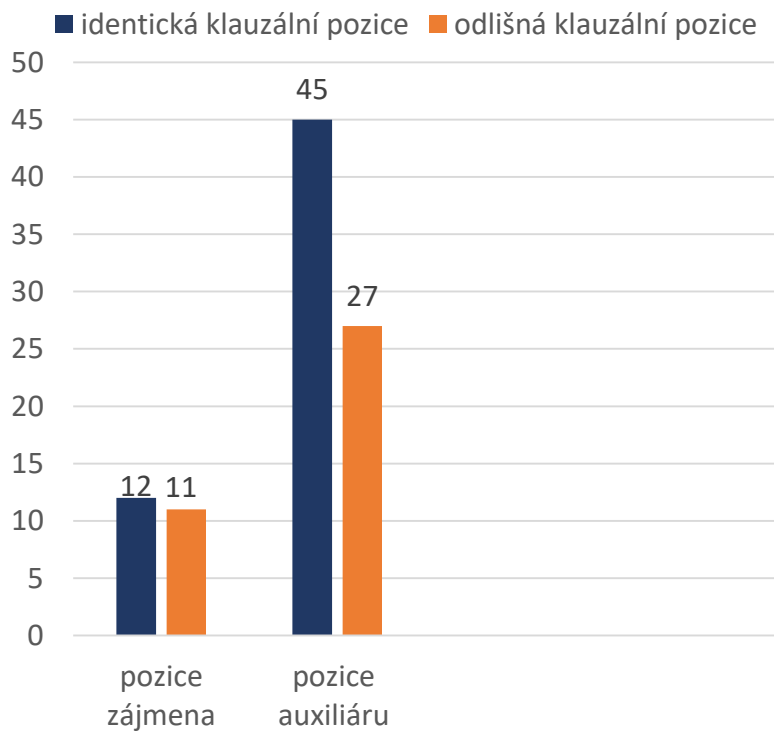
Tam, kde je v latinské předloze samostatná forma „podobná“ sě lze konstatovat vliv latinské předlohy.

Latinský pretext	sě	Gn	Sir	Mt	Sk	Σ	%
zájmeno	identická klauzální pozice	3	4	2	3	12	12,6
	odlišná klauzální pozice	0	7	0	4	11	11,6
perifrastická slovesná forma	identická klauzální pozice	17	3	11	14	45	47,4
	odlišná klauzální pozice	10	3	6	8	27	28,4
Σ		30	17	19	29	95	

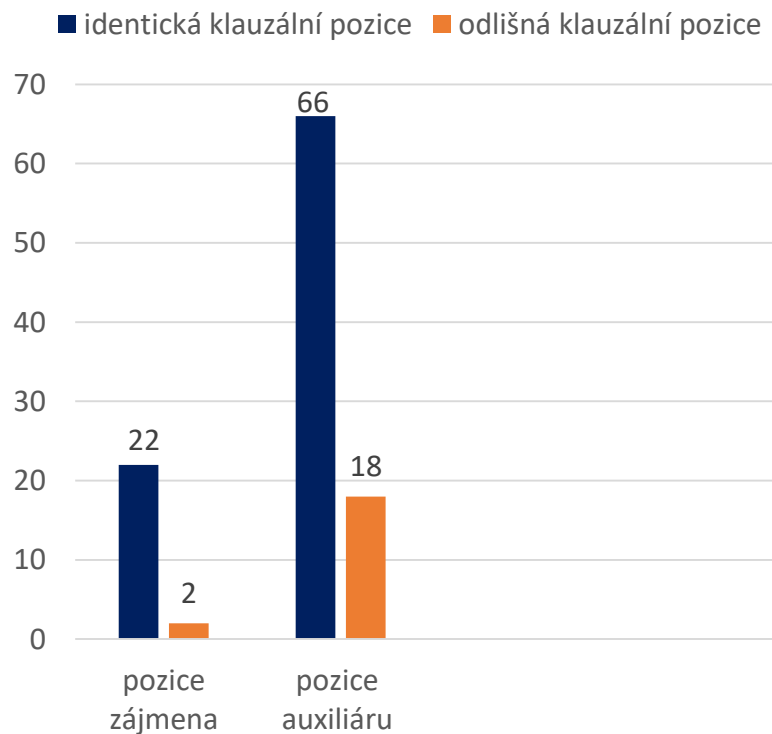
Tabulka 8 Vztah postiniciálních pozic sě a latinského pretextu v případě, že latinský text obsahuje latinské zájmeno nebo auxiliár

Vztah postiniciálních i nepostiniciálních pozic sě a latinského pretextu

Postiniciální pozice

Nepostiniciální pozice

Závěr

- reflexivní sě zachovává ve staročeské bibli 1. redakce zbytky původní přízvučnosti
- v převážné většině případů se však vyznačuje vlastnostmi enklitické formy
- enklitické sě se objevuje jak v postiniciální pozici, tak v pozicích nepostiniciálních
- v případě sě závislého na VF převažuje pozice postiniciální
- převážná většina dokladů reprezentuje kooperaci postiniciálního a kontaktního slovosledu – tj. kontaktní postiniciální pozice (jen v bibli?)
- doklady mediální izolované pozice jsou doloženy v zanedbatelném počtu
- postiniciální kontaktní pozice je základní slovoslednou pozicí (en)klitik ve staročeské bibli, kdežto nepostiniciální kontaktní pozice představují varianty, která jsou mj. motivovány
 - stylem
 - prozodickými faktory
 - komplexitou / délkou klauze (v závislosti na stylu?)
 - vlivem latinského pretextu

Děkujeme za pozornost!

Literatura

- Agresti, A. 2013. *Categorical Data Analysis*. Hoboken (NJ).
- Avgustinova, T., Oliva, K. 1997. On the nature of the Wackernagel position in Czech. In Junghanns, U., Zybatow, G. (eds.). *Formale Slavistik*. Frankfurt a. M: 25–47.
- BiblKral = *Bible kralická šestidílná – kompletní vydání s původními poznámkami*. Praha: Česká biblická společnost, 2014.
- BiblVul = Wordsworth, White, (eds.). 1889–1898, 1954. *Nouum testamentum domini nostri Iesu Christi Latine I–III*. Oxford.
= *Biblia sacra iuxta vulgatam versionem ad codicum fidem iussu Pii PP. XI. Librum Genesis I–XI*. 1926–1957. Rome.
- Benjamini, Y., Yekutieli, D. 2001. *The control of the false discovery rate in multiple testing under dependency*. The Annals of Statistic 29: 1165–1188.
- Dittmann, R. 2012. *Dynamika textu Kralické bible v české překladatelské tradici*. Olomouc.
- Ertl, V. 1924. Příspěvek k pravidlu o postavení příklonek. *Naše řeč* 8(9) 257–268; 8(10) 293–309.
- Franks, S., King, T.H. 2000. *A Handbook of Slavic Clitics*. Oxford.
- Gebauer, J. 1896. *Historická mluvnice jazyka českého III/1. Tvarosloví – skloňování*. Praha.
- Gebauer, J. 1929. *Historická mluvnice jazyka českého IV. Skladba* (Trávníček, F., ed.). Praha.
- Gebauer, J. 1906. *Historická mluvnice jazyka českého III/1. Tvarosloví — časování*. Praha.
- Halpern, A. 1995. *On the Placement and Morphology of Clitics*. Stanford.
- Havránek, B. 1928. *Genera verbi v slovanských jazycích 1*. Praha.
- Hochberg, Y., Tamhane, A.C. 1987. *Multiple Comparison Procedures*. New York.
- Junghanns, U. 2002. Klitische Elemente im Tschechischen: eine kritische Bestandaunahme. In Daiber, T. (ed.), *Linguistische Beiträge zur Slavistik IX*. München. Sagner: 117–150.
- Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.). 2016. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha.
- Kosek, P. 2011. *Enklitika v češtině barokní doby*. Brno.
- Kosek, P. 2017. Wortstellung des Präteritum-Auxiliars in der altschechischen Olmützer Bibel. *Die Welt der Slaven* 62(1) 22–41.
- Kosek, P., Čech, R., Navrátilová, O., Mačutek, J. 2018. [forthcoming] *Glottometrics*.
- Kyas, V. 1997. *Česká Bible v dějinách národního písemnictví*. Praha.

- Kyas, V. (ed.). 1981. *Staročeská bible drážďanská a olomoucká: kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. I. Evangelia*. Praha.
- Kyas, V. (ed.). 1985. *Staročeská bible drážďanská a olomoucká: kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století s částmi Bible litoměřicko-třeboňské. II. Epištoly. Skutky apoštolů. Apokalypsa*. Praha.
- Kyas, V. (ed.). 1985. *Staročeská bible drážďanská a olomoucká: kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století s částmi Bible litoměřicko-třeboňské. II. Epištoly. Skutky apoštolů. Apokalypsa*. Praha.
- Kyas, V. (ed.). 1988. *Staročeská bible drážďanská a olomoucká: kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. III. Genesis–Esdráš*. Praha.
- Kyas, V., Kvasová, V., Pečirková, J. (eds.). 1996. *Staročeská bible drážďanská a olomoucká: kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. IV. Tobiáš–Sirachovec*. Paderborn.
- Lešnerová, Š. 2002. Postavení příklonky „se“ v textu Kryštofa Haranta „Cesta z Království českého... do Země svaté...“. In Hladká, Z., Karlík, P. (eds.) *Čeština – univerzália a specifika 4*. Brno, 325–327.
- Lenertová, D. 2004. Czech pronominal clitics. *Journal of Slavic Linguistics* 12 (1–2), 135–171.
- New English Translation (NET Bible)* [available at <http://www.bible.org/netbible/index.htm>].
- Pancheva, R. 2005. The rise and fall of second-position clitics. *Natural Language and Linguistic Theory* 23(1), 103–167.
- Pečirková, J. et al. (eds.) 2009. *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká s částmi Proroků rožmberských a Bible litoměřicko-třeboňské. V/1 Izaiáš–Daniel, V/2 Ozeáš–2. kniha Makabejská*. Praha.
- Pergler, J. 2016. K otázce tzv. akuzativního se v češtině: pohled (nejen) diachronní. *Slovo a slovesnost* 77(2), 102–122.
- Radanović-Kocić, V. 1996. The placement of Serbo-Croatian clitics: A prosodic Approach. In Halpern, A., Zwicky, A. (eds.), *Approaching second: second position clitics and related phenomena*. Stanford, 429–445.
- Ross, S.M. 2006. *Simulation*. Burlington (MA).
- Snedecor, G.W., Cochran, W.G. (1989). *Statistical Methods*. Ames (IA).
- Šlosar, D. 1967. Poloha enklitik jako kritérium k hodnocení staročeské interpunkce. *Listy filologické* 91(3), 251–258.
- Šlosar, D. 1981. *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno.
- Toman, J. 2000. Prosodické spekulace o klitikách v nekanonických pozicích. In: Hladká, Z., Karlík, P. (eds.) *Čeština – univerzália a specifika 2*, 2000, 161–166.
- Toman, J. 2004. Ertlova diskuse českých klitik. In: Hladká, Z., Karlík, P. (eds.) *Čeština – univerzália a specifika 5*, 73–79. Brno.
- Trávníček, F. 1956. *Historická mluvnice česká 3. Skladba*. Praha.
- Vážný, V. 1964. *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví 1. Skloňování*. Praha.
- Vintr, J. 2008. Bible (staroslověnský překlad, české překlady). In Merhaut, L. et al. (eds.) *Lexikon české literatury, 4/II U–Ž*,

Olga Navrátilová
Masarykova univerzita, Ústav českého jazyka
A. Nováka 1
602 00 Brno
olga@phil.muni.cz

Pavel Kosek
Masarykova univerzita, Ústav českého jazyka
A. Nováka 1
602 00 Brno
kosek@phil.muni.cz

Radek Čech
Ostravská universita v Ostravě, Katedra českého jazyka
Reální 5
701 03 Ostrava
radek.cech@osu.cz

Ján Mačutek
Univerzita Komenského, Katedra aplikovanej matematiky a štatistiky
Mlynská dolina
Slovensko
842 48 Bratislava 4
jmacutek@yahoo.com

APENDIX